

Міністерство освіти і науки України
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
Інститут гуманітарної підготовки та державного управління
Кафедра публічного управління та адміністрування

Сем'янчук Віра Богданівна

УДК 352.07:342.722 (477)

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА
**ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В
УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ**

Публічне управління та адміністрування
281 «Публічне управління та адміністрування»

_____ **В.Б. Сем'янчук**

Науковий керівник: Малімон Віталій Іванович, к.держ.упр., доцент

Допущено до захисту:

в.о. завідувача кафедри,

д.держ.упр., професор

_____ **І.П. Лопушинський**

Рецензент:

к.філос.н., доцент

_____ **І.Д. Озьмінська**

Робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Івано-Франківськ – 2024

АНОТАЦІЯ

Сем'янчук В. Б. Проблеми розвитку громадянського суспільства в Україні та шляхи їх подолання. – Рукопис.

Магістерська робота за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». – Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу. – Івано-Франківськ, 2024.

У магістерській роботі висвітлено проблематику розвитку громадянського суспільства в Україні, що є особливо важливим в умовах сучасної російсько-української війни. В дослідженні розкрито суть поняття «громадянське суспільство», а також проаналізовано нормативно-правову інституціоналізацію взаємовідносин держави і громадянського суспільства в Україні.

Визначено особливості реалізації політики розвитку громадянського суспільства в Івано-Франківській області. Важливу роль приділено вивченню європейського досвіду розвитку інститутів громадянського суспільства.

В роботі також розглянуто основні державно-управлінські механізми розв'язання суперечностей функціонування інститутів громадянського суспільства в Україні.

Ключові слова: громадянське суспільство, інститути громадянського суспільства, механізми взаємодії, органи публічної влади.

ANNOTATION

Semianchuk V. B. Problems of civil society development in Ukraine and ways to overcome them. – Manuscript.

Master's Research Paper for the specialty 281 «Public Administration». – Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas. – Ivano-Frankivsk, 2024.

The master's thesis highlights the issues of civil society development in Ukraine, which is especially important in the context of the current Russian-Ukrainian war. The study reveals the essence of the concept of «civil society» and analyses the legal and regulatory institutionalisation of relations between the state and civil society in Ukraine.

The peculiarities of implementing the policy of civil society development in Ivano-Frankivsk region are determined. An important role is given to the study of European experience in the development of civil society institutions.

The paper also examines the main state-management mechanisms for resolving contradictions in the functioning of civil society institutions in Ukraine.

Key words: civil society, civil society institutions, mechanisms of interaction, public authorities.

План

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ.....	8
1.1 Поняття про «громадянське суспільство» в науковій літературі.....	8
1.2 Нормативно-правова інституціоналізація взаємовідносин держави і громадянського суспільства в Україні.....	18
Висновки до 1 розділу.....	27
РОЗДІЛ 2. РЕАЛІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА (НА ПРИКЛАДІ ІВАНО- ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)	29
2.1 Громадянське суспільство як елемент публічної політики в Україні в умовах воєнного стану.....	29
2.2 Особливості реалізації політики розвитку громадянського суспільства в Івано-Франківській області.....	47
Висновки до 2 розділу.....	57
РОЗДІЛ 3. МЕХАНІЗМИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	59
3.1 Європейський досвід розв’язання актуальних проблем розвитку інститутів громадянського суспільства.....	59
3.2 Державно-управлінські механізми вирішення існуючих суперечностей функціонування інститутів громадянського суспільства в Україні.....	72
Висновки до 3 розділу.....	87
ВИСНОВКИ.....	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	95
ДОДАТКИ.....	104

ВСТУП

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що успіх демократичного розвитку України значною мірою визначаються розвитком громадянської активності мас і становленням відповідних інститутів громадянського суспільства.

Протягом нетривалого періоду Україні довелося пережити повалення корумпованого режиму, військове втручання сусідньої-країни агресора та окупацію частини території. Водночас відбулося перезавантаження влади та переформатування політичної системи, ініційовано процес очищення влади, що було однією з головних вимог Революції гідності.

Важливим є те, що відносини держави з громадянами від відверто конфронтаційних форм поступово переходять до конструктивної взаємодії з органами державної влади, встановлення високої шкали вимог до їх діяльності. Інтенсивна внутрішня інтеграція суспільства відбувається в умовах воєнних дій і потужного пропагандистського тиску ззовні, серйозних соціально-економічних проблем. Водночас громадянське суспільство вийшло на новий рівень суб'єктності, в стислі строки подолавши відстань від стану боротьби за своє існування до статусу активної суспільно-політичної сили. Отже, українське суспільство відтепер значно більше визначає вимоги до порядку денного для України враховуючи виклики останніх років.

Стан наукової розробки теми. Важливе значення в розкритті проблеми громадянське суспільство відіграють роботи таких науковців як А. Андрійчук, В. Білецький, О. Висоцька, Т. Гарасимів, Т. Дашо, А. Дідух, А. Колодій, Ю. Шайгородський. Питання особливостей функціонування громадянського суспільства в умовах воєнного стану досліджували також відомі українські науковці, зокрема: М. Вербенський, В. Гончарук, А. Заславська, О. Кулик, І. Опришко.

Мета магістерської роботи полягає у розкритті теоретико-правових основ державної політики розвитку громадянського суспільства в Україні.

Відповідно до мети, були поставлені для вирішення такі **завдання**:

розкрити основні підходи щодо визначення сутності поняття «громадянське суспільство» в науковій літературі;

дослідити нормативно-правову інституціоналізацію взаємовідносин держави і громадянського суспільства в Україні;

охарактеризувати громадянське суспільство як елемент публічної політики в Україні в умовах воєнного стану;

виокремити особливості реалізації політики розвитку громадянського суспільства в Івано-Франківській області;

узагальнити зарубіжний досвід розв'язання актуальних проблем розвитку інститутів громадянського суспільства;

окреслити державно-управлінські механізми вирішення наявних протиріччя функціонування інститутів громадянського суспільства в Україні.

Об'єктом дослідження є процес формування та розвитку громадянського суспільства в сучасних умовах.

Предметом дослідження є державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та шляхи подолання проблемних питань.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є загальнофілософські та загальнонаукові методи пізнання явищ і процесів у системі державного управління. В основу розроблених теоретичних положень взаємодії органів публічного управління з інститутами громадянського суспільства, покладено методи індукції та дедукції, теоретичного узагальнення, аналізу та синтезу. Визначення стану наукових досліджень взаємовідносин між державою та громадянським суспільством здійснено за допомогою методу узагальнення.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання матеріалів дослідження в сфері дослідження громадянського

суспільства, при написанні наукових статей та доповідей, підготовці до практичних та семінарських занять.

Логіка проведеного дослідження зумовила **структуру роботи**: вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел, додаток. Загальний обсяг роботи складає 105 сторінок. Список використаних джерел містить 89 найменувань. Положення основного тексту доповнює матеріал, викладений у 1 додатку.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

1.1 Поняття про «громадянське суспільство» в науковій літературі

Вважається, що поняття «громадянське суспільство» таке ж стародавнє, як і поняття «політична наука»: не можна розділити і окремо вивчати діалектично суперечливу єдність «аполітичного» громадянського суспільства і створеної ним самим політичної організації суспільства, зокрема держави. У працях учених минулого і сучасності ось уже більше двох тисячоліть громадянське суспільство розглядається, аналізується та описується всесторонньо, конкретно і достовірно. Відповідно поняття «громадянське суспільство», вбираючи в себе різні загальнолюдські цінності, набуває все більшої смислової багатоваріантності. Історія розвитку ідей громадянського суспільства походить ще з Античності. Знаходить вона своє відображення у працях Платона, Аристотеля й Цицерона як уявлення про спільноту громадян одного полісу. Таке бачення ототожнювало державу і громадянське суспільство. Натомість, уже в працях Н. Макіавеллі громадянське суспільство протиставляється державі. Остання звинувачується у прагненні домінування, підкорення всіх форм громадянського суспільства¹.

Водночас слід наголосити: у працях античних філософів зазначене поняття викликає інтерес лише з огляду на пошук його етимологічного коріння, оскільки чіткого розмежування між сферами суспільного та державного життя (засадничого положення концепції «громадянського суспільства») на той час не проводили. «Громадянське» і «приватне» були тісно пов'язані між собою громадяни могли реалізувати себе тільки у межах полісу. Англійський дослідник А. Фергюсон підкреслював, що суспільства у

¹ Розвиток громадянського суспільства в Україні : минуле, сучасність, перспективи / за заг. ред. О. М. Руденко, С. В. Штурхецького. Острог : ІГСУ, Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. С. 104.

власне «громадянському» («цивільному») вимірі на ранніх етапах історії людства (в тому числі у Стародавній Греції та Стародавньому Римі) не могло існувати в принципі, оскільки відсутнім був «цивільний» статус особи всі дорослі чоловіки (крім рабів) перш за все були воїнами, що на практиці відкидало будь-які припущення стосовно наявності певного неполітичного простору життєдіяльності, виведеного за рамки державного контролю².

Із часу свого виникнення поняття і сутність «громадянського суспільства» вирізняються неоднозначністю бачення, тлумачень і підходів. Одну з перших концептуалізацій громадянського суспільства (*societas civilis*) розвинуто в теорії Т. Гоббса. На його думку, людина, будучи природною істотою, не народжується здатною до життя в суспільстві. Таких навичок вона може набути, об'єднуючись у спільноти задля безпеки спільного виживання. Громадянські спільноти, у які об'єднуються люди, не є прості об'єднання людей, але об'єднання, ґрунтовані на договорі, для створення яких необхідні взаємні вірність і згода. У концепції Т. Гоббса протиставляється природний та громадянський стани людини. Метою виникнення держави є припинення «війни всіх проти всіх», що характерна для людей у природному стані. Громадянське суспільство наразі є одержавленим суспільством, яке виникає в результаті переходу від природного стану до суспільно-політичного³.

На думку Дж. Локка, головною метою громадянського суспільства є збереження власності. Слід зазначити, що поняття громадянського суспільства в концепції Дж. Локка синонімічне поняттю політичного суспільства. До політичного суспільства відносяться ті, що об'єдналися в одне ціле й мають спільно встановлений закон і судову владу, до якої можна звертатися і яка має повноваження ухвалювати рішення щодо суперечок, які виникають між ними, і карати злочинців. Усі ж інші (хто не об'єднався в

² Громадянське суспільство : політичні та соціально-правові проблеми розвитку : монографія / Г. Ю. Васильєв, В. Д. Воднік, О. В. Волянська та ін.; за ред. М. П. Требіна. Х. : Право, 2013. С. 176.

³ Розвиток громадянського суспільства в Україні : минуле, сучасність, перспективи / за заг. ред. О. М. Руденко, С. В. Штурхецького. Острого : ІГСУ, Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. С. 104.

політичне суспільство) перебувають у природному стані. Метою громадянського суспільства є уникнення та виправлення незручностей стану природи, відповідно до яких кожен індивід є суддею у своїх власних діяннях. Ця мета передбачає формування інституцій влади задля захисту громадян. Власне кажучи, у теорії Дж. Локка поняття громадянського суспільства (політичного суспільства) певним чином ототожнюється з поняттям держави. Такий висновок випливає з тих схожих базових функцій, якими Дж. Локк наділяє і громадянське (політичне) суспільство, і державу: для громадянського суспільства – це безпека та захист громадян, для держави – це захист природних прав громадян (право на життя, свободу і приватну власність)⁴.

Отож, у концепції Дж. Локка поняття громадянського суспільства ототожнюється з поняттям держави і певним чином, як і у Т. Гоббса, громадянське суспільство одержавлюється. Цю думку підтримав і Монтеск'є, зокрема у праці «Дух законів» держава від суспільство є неподільними, а громадянські закони не є відокремленими від політичних законів.

Ототожнення держави і суспільства породило відомий парадокс: держава потрібна індивіду для того, щоб захищати його від інших індивідів, але тільки-но вона виникає, як сама намагається обмежити права власних громадян. Така природа держави. Недаремно Шарль де-Голль називав державу «егоїстичним чудовиськом»⁵.

Ясність у це питання вніс американський мислитель і політик Джон Медісон. У статтях, опублікованих у «Федералісті», він розділив поняття «держава» і «громадянське суспільство», визначив останнє як протиположність державі. Медісон вважав, що гарантією від тиранії держави є наявність у

⁴ Розвиток громадянського суспільства в Україні : минуле, сучасність, перспективи / за заг. ред. О. М. Руденко, С. В. Штурхецького. Острого : ІГСУ, Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. С. 105.

⁵ Громадянське суспільство : політичні та соціально-правові проблеми розвитку : монографія / Г. Ю. Васильєв, В. Д. Воднік, О. В. Волянська та ін.; за ред. М. П. Требіна. Х. : Право, 2013. С. 177.

суспільстві різних груп з різноспрямованими інтересами. У цьому сенсі громадянське суспільство повинно стояти на сторожі прав людини⁶.

Цікавим дослідженням феномена «громадянське суспільство» стала книга французького мислителя Токвіля «Демократія в Америці». У ній він висловив тезу про тотожність громадянського суспільства і демократії взагалі. Вчений зосередив увагу на вивченні впливу громадянських асоціацій, які формують «місцеві та особисті свободи»⁷.

Італійський мислитель А. Грамші вважав, що громадянське суспільство, як і держава, служить панівному класу у зміцненні його влади. Взаємовідносини держави і громадянського суспільства залежать від зрілості останнього: якщо громадянське суспільство розпливчасте і примітивне, то держава є його «зовнішньою формою». І лише в умовах зрілого громадянського суспільства його відносини з державою мають збалансований характер⁸.

Список авторів, які розвивали теорію громадянського суспільства, можна продовжити. Однак, в сучасній науковій літературі сформувалося два полярних підходи щодо визначення поняття «громадянське суспільство». Згідно з першим підходом, громадянське суспільство тлумачиться як сукупність усіх не державних, не комерційних об'єднань: від політичних партій до дрібних груп з не фіксованим членством, зв'язаних спільними інтересами або захопленнями. Згідно з другим підходом, громадянське суспільство – це сукупність громадян, здатних формулювати свої інтереси і реалізовувати їх з допомогою участі в політичному житті. У методологічному контексті найпродуктивнішим визначають підхід, за якого громадянське суспільство є основою держави, а його становлення пов'язане з розвитком правової, соціальної, демократичної держави. Тільки за такої умови громадянське суспільство може розглядатися як суспільство зрілих

⁶ Становлення громадянського суспільства : європейський досвід та українські реалії : збірник матеріалів круглого столу / редкол. Дубінський В. А., Нечитайло В. В. Кам'янець-Подільський, 2015. С. 20.

⁷ Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку : монографія / Г. Ю. Васильєв, В. Д. Воднік, О. В. Волянська та ін. ; за ред. М. П. Требіна. Х. : Право, 2013. С. 177.

⁸ Антоніо Грамші. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/posibnuku/307/7.pdf>.

громадян з високим рівнем політичної культури, яке спільно з державою створює розвинені правові відносини. Водночас громадянське суспільство – це суспільство вільних громадян, яке взаємодіє з державою заради спільного блага і розвитку. Дієве й сильне громадянське суспільство врівноважує «енергію» влади, яка без факторів стримування може перейти у стан агресії. Зрештою, покликання громадянського суспільства полягає в забезпеченні законних прав людини. Особа в такому суспільстві має гарантоване право вільного вибору форм економічного й політичного буття, ідеології, світогляду, а також можливість вільно висловлювати свої думки⁹. Отже громадянське суспільство можна відобразити як самобутній соціальний простір, де люди взаємодіють як незалежні від держави індивіди.

Неоднозначно тлумачать «громадянське суспільство» і сучасні суспільствознавці, зокрема й західні. Французький політолог Д. Кола відстоює погляд на громадянське суспільство як на синонім «політичного суспільства», К. Поппер основною ознакою вважає його відкритість, Е. Коен – обмежує його сферою соціальних відносин. Американський політолог О. Енкарнасон вважає громадянським суспільством сукупність інститутів – систему організацій, створених індивідами для відстоювання своїх інтересів і цінностей. Ця система включає в себе і вільно створені за місцем проживання малочисельні організації громадян як асоціації, і ієрархічно організовані групи – загальнонаціональні спілки, етнічні асоціації тощо¹⁰.

Широкого розповсюдження набув запропонований і розвинутий А. де Токвілем підхід до визначення суті і трактування громадянського суспільства як недержавної сфери соціуму. А. де Токвіль виходив з того, що поділ між державою і громадянським суспільством є постійною характеристикою справді демократичного суспільства¹¹.

⁹ Влада і суспільство : діалог через громадські ради : монографія / Шайгородський Ю. Ж., Андрійчук Т. С., Дідух А. Я.; за заг. ред. Шайгородського Ю. Ж. К. : ПАЛИВОДА А. В., 2011. С. 48.

¹⁰ Політичний процес у незалежній Україні : підсумки і проблеми : монографія. Вид. 2-ге, доп. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. С. 208.

¹¹ Токвіль Алексіс де. Про демократію в Америці. У двох томах / Переклад з французької Григорія Філіпчука та Михайла Москаленка; Передмова Андре Жардена. К. : Видавничий дім «Всесвіт», 1999. С. 194.

Водночас аналіз взаємодії громадянського суспільства та держави триває й сьогодні. Так, Є. Арато вважає, що розмежування держави та громадянського суспільства було успадковане від англійської ліберальної традиції. З розвитком капіталізму роль держави зменшується, тому він запропонував замість моделі дихотомічного поділу держави та громадянського суспільства, іншу модель, яка складається з чотирьох частин: держави, громадянського суспільства, економіки та політичного суспільства¹². Інший сучасний дослідник Т. Янсон вважає, що ми маємо справу з драматичним «трикутником»: згори міститься держава, а знизу, з одного боку, розташоване місцеве самоврядування, муніципалітети, які належать до суспільної сфери, а з іншого – добровільні об'єднання, що знаходяться у «приватній, соціальній, вільній сфері»¹³.

Цікавою є точка зору французького дослідника Р. Фоссаєра на взаємодію держави та громадянського суспільства. Він виділяє сім моделей взаємодії громадянського суспільства та держави: перша «на рівні нуля», коли в примітивних соціальних утвореннях відсутні ідеологічні апарати та товарно-грошові відносини; друга модель характеризується розвинутою товарною системою, завдяки чому в громадянському суспільстві з'являються елементи автономії релігійного типу, що протистоїть державі та її апарату; у третій та четвертій моделях елементи громадянського суспільства складають нову форму відносин з різницею в орієнтації на авторитарну чи ліберальну систему цінностей; п'ятий тип взаємодії передбачає існування в громадянському суспільстві ліберальної системи з розвинутими засобами масової інформації; шоста модель передбачає високий рівень структурованості та розвитку профспілок, асоціацій та партій (за таких умов громадянське суспільство може складати реальну альтернативу державі); сьома модель належить до економічної формації соціалізму, в якій

¹² Гарасимів Т. З., Чернописька В. З., Дашо Т. Ю. Громадянське суспільство : правовий імператив сучасності. Монографія. Львів, 2020.

¹³ Краснопольська Т. М. Взаємодія громадянського суспільства та правової держави : навч.-метод. посібник. Одеса : Фенікс, 2015. С. 47.

громадянське суспільство втрачає свою автономність і стає залежним від держави чи партійного примусу. Отож, у відносинах громадянського суспільства та держави Р. Фоссаєр відзначає важливу роль асоціацій, профспілок, партій, діяльність яких спрямована на захист суспільства від тиску держави ¹⁴.

Сьогодні під «громадянське суспільство» розуміють суспільство громадян із високим рівнем економічних, соціальних, політичних і культурних рис, яке утворює з державою розвинуті правові відносини, суспільство рівноправних громадян, що не залежить від держави, а взаємодіє з нею для суспільного блага ¹⁵.

Часто в сучасних дискусіях можемо натрапити на тезу про занепад чи кризу громадянського суспільства. Серед причин згадується зникнення традиційного поділу приватної та публічної сфер. Можна погодитися із польськими дослідниками Шимоном Врубелем та Павлем Дибелем, що сьогодні ми маємо сферу публічну, яка все більш приватизується, та сферу приватну, яка все більш прагне стати публічною ¹⁶. Водночас, передумовою сучасної кризи громадянського суспільства стала поява «людини маси», людини, яка не осмислює суспільних та політичних перспектив і задовольняється посередніми потребами продиктованими масовою культурою.

Відомий іспанський філософ Х. Ортега-і-Гассет свого часу дав влучну характеристику «людини маси» – це той, хто не дає собі адекватної оцінки. Доповнити це визначення можемо характеристикою М. Оукшота, британського консервативного філософа, який стверджував, що окреслення «масової людини» передбачає звернення уваги на її характер, а не на кількість; «масова людина» – це той, хто бунтує проти власної

¹⁴ Гарасимів Т. З., Чернописька В. З., Дашо Т. Ю. Громадянське суспільство : правовий імператив сучасності. Монографія. Львів, 2020. С. 73.

¹⁵ Усаченко Л. М. Співпраця органів державної влади з інститутами громадянського суспільства. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej6/txts/07ylmigs.htm>.

¹⁶ Розвиток громадянського суспільства в Україні : минуле, сучасність, перспективи / за заг. ред. О. М. Руденко, С. В. Штурхецького. Острого : ІГСУ, Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. С. 107.

індивідуальності, репрезентуючи себе як «антиіндивіда». Разом із появою «людини маси» в політичний світ впроваджується тотальна пасивність, яка руйнує основи громадянського суспільства¹⁷.

А. Колодій в Енциклопедії державного управління розглядає громадянське суспільство (civil society) з двох позицій: по-перше, як самоорганізовану, саморегульовану, автономну сферу публічного життя, у якій функціонують добровільні громадські об'єднання, виникають суспільно значущі ініціативи, формується соціальний капітал (довіра, норми, мережі та навички соціальної взаємодії та солідарності) та, за потреби, висуваються вимоги до політичних суб'єктів та структур державної влади; по-друге, як суспільство загалом, що має розвинену сферу громадського життя, активне й соціально відповідальне громадянство, під впливом яких якісно змінюється поведінка усіх соціальних акторів, які стають більш відданими суспільним інтересам, відповідальними та здатними до компромісу й толерантності. Також, А. Колодій виділяє дві широкі інтелектуальні традиції (дві парадигми) в розумінні цього терміну – зі своїми внутрішніми напрямками думки та наявністю змішаних або проміжних концепцій:

1) традиція громадянського республіканізму, що розвиває закорінені ще в античній філософії уявлення про доброго громадянина як основу досконалого державного устрою; у сучасних умовах особливістю цього підходу є розгляд громадянського суспільства невіддільно від держави та наголос на формуванні громадянських чеснот окремих індивідів;

2) токвілівсько-парсонсівська традиція, що застосовує більш або менш виражені структурно-функціональні підходи до виокремлення й аналізу громадянського суспільства як сфери людської взаємодії та солідарності, де

¹⁷ Розвиток громадянського суспільства в Україні : минуле, сучасність, перспективи / за заг. ред. О. М. Руденко, С. В. Штурхецького. Острог : ІГСУ, Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. С. 108.

формується соціальний капітал, який, власне, і є тим ґрунтом, на якому зростають добрі громадяни¹⁸.

Історично громадянське суспільство виникло на певному етапі розвитку західної цивілізації, зазнало певних змін у процесі своєї еволюції і має історичні (часові) та національні (просторово-географічні) різновиди, поширюючись у наш час на різні регіони і континенти. Структурно громадянське суспільство є підсистемою суспільства як цілого та наближається до соціальної (соціетарної) сфери суспільного життя. У зародковому стані вона фактично присутня в кожному сучасному суспільстві. Однак суспільства різняться її розмірами (вона може, як за тоталітаризму, прямувати до нуля, а може охоплювати основний простір людської життєдіяльності) та за її якістю: рівнем розвиненості, повноцінністю функціонування, системою цінностей. Як підструктура суспільної системи, громадянське суспільство, у свою чергу, має складну внутрішню структуру, до якої входять компоненти інституційного плану і певний тип культури¹⁹.

Отже, більшість сучасних тлумачень сутності громадянського суспільства засвідчує що це передусім людська спільнота, яка формується і розвивається у демократичних державах і представлена сукупністю недержавних відносин (економічних, соціальних, політичних, етнічних, духовно-культурних, конфесійних, правових, інформаційних, організаційних тощо) та мережею добровільно створених у різних сферах життєдіяльності позадержавних структур (об'єднань, організацій, спілок, асоціацій, клубів, центрів, фондів тощо). Вивчаючи громадянське суспільство як соціальну систему, що саморегулюється у форматі «люди – відносини», доречно виділити такі її базисні характеристики, як мету, принципи та результати.

¹⁸ Колодій А. Ф. Громадянське суспільство. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / наук.-ред. кол. : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін.; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ : НАДУ, 2011. Т. 8. С. 278.

¹⁹ Колодій А. Ф. Історична еволюція громадянського суспільства та уявлень про нього (формування ідеалу). URL: <http://www.ji.lviv.ua/n21texts/kolodij.htm>.

Мета громадянського суспільства полягає в досягненні свободи – умови і способу само існування людини як активного та повноправного члена співтовариства, «рівного серед рівних», здатного формулювати ціннісні орієнтири та здійснювати свої різноманітні інтереси за тими нормами і правилами, що встановлені в суспільстві. Що стосується громадянського суспільства сучасної України, то його метою постає захист невід'ємних прав і свобод особистості, забезпечення її природних і соціальних потреб та інтересів.

Найбільш суттєві принципи громадянського суспільства склалися історично і сформульовані науковцями як його загальні ідеї: по-перше, економічна свобода, багатоманітність форм власності та ринкові відносини; по-друге, безумовне визнання і захист природних прав людини і громадянина, що передбачає рівність усіх перед законом; по-третє, відкритість та саморегуляція; по-четверте, розвиток демократії як політичного ідеалу і механізму життєдіяльності цієї системи; по-п'яте, наявність (розбудова) правової держави, яка ґрунтується на ідеї верховенства права, принципах поділу і взаємодії гілок влади та невтручання держави у приватне життя ²⁰.

Зрештою, результатом функціонування громадянського суспільства є, з одного боку, розвиток та ускладнення різноманітних суспільних відносин і зв'язків – економічних, соціальних, духовно-культурних, інформаційних, політичних і правових (на межі з «полем» держави) тощо, а з другого – вдосконалення самої людини, становлення її рівноправним і відповідальним учасником цього співтовариства, розвиток творчого і професійного потенціалу особистості, що готова до виконання своїх обов'язків і поваги до прав інших.

²⁰ Громадянське суспільство : політичні та соціально-правові проблеми розвитку : монографія / Г. Ю. Васильєв, В. Д. Воднік, О. В. Волянська та ін. ; за ред. М. П. Требіна. Х. : Право, 2013. С. 180.

1.2 Нормативно-правова інституціоналізація взаємовідносин держави і громадянського суспільства в Україні

Процес інституціоналізації взаємовідносин держави і громадянського суспільства в Україні перебуває у процесі переходу взаємовідносин держави та громадянського суспільства на рівень партнерства та набуває обрисів ефективного правового регулювання діяльності організацій громадянського суспільства. Водночас основою подальшої інституціоналізації взаємовідносин держави і громадянського суспільства в Україні мають стати принципи невтручання, дерегуляції та максимального залучення їхнього потенціалу як складової громадянського суспільства до процесів в державі з подальшою позитивною динамікою його розвитку: зростання впливу організацій громадянського суспільства на внутрішню та зовнішню політику держави; діяльність громадських організацій має опиратися на розгалужену та вивірену базу законодавства.

Основоположними міжнародними нормативними актами в яких гарантовано та закріплено право громадян на свободу об'єднання є Загальна декларація прав людини, Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Конвенція Міжнародної організації праці «Про свободу асоціацій і захист права на організацію», Конституція України та законодавство України. Так, Конституція України закріплює вихідний принцип громадянського суспільства, згідно з яким суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності (частина перша статті 15) ²¹.

Водночас, право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами визначено ст. 21 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, ст. 11 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та ст. 36 Конституції України. Громадяни України мають право на

²¹ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

свободу об'єднання у громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей. Ніхто не може бути примушений вступати до будь-якого об'єднання. Здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням за винятком тих, що прямо встановлені законом. Усі об'єднання громадян є рівними перед законом. Визначальним обов'язком правової держави є невтручання як у реалізацію громадянами права на свободу об'єднання, так і в діяльність самого об'єднання. Тим самим, Конституція України унормувала межі втручання держави в реалізацію права громадян на свободу об'єднання. Конституція України (пункт 11 частини першої статті 92) передбачає, що виключно законами визначаються засади утворення і діяльності об'єднань громадян ²².

Отже, громадянське суспільство можна розглядати як самоорганізовану і саморегульовану сферу публічно-правових відносин у державі, утворювану вільними і рівними індивідами та створеними ними об'єднаннями громадян, які функціонують, формуючи соціальний капітал та здійснюючи контроль за органами державної влади, служать підґрунтям демократії та визначальним чинником у розбудові правової держави. Тобто, громадянське суспільство не може ототожнюватися з якимось одним суб'єктом публічно-правових відносин, оскільки ця категорія позначає передусім систему суспільних відносин, які виникають, змінюються та припиняються між множиною їх різнопорядкових учасників. Як відомо, розвинуте громадянське суспільство є невід'ємною складовою всіх демократичних правових держав світу. Очевидно, що сильна держава неможлива без розвиненого громадянського суспільства, але громадянське суспільство та його інститути стають дієвим чинником державотворення лише за умови конструктивного та соціально

²² Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

відповідального діалогу з державою в межах правового поля. Очевидно, що в правовій державі суспільні відносини, які охоплює категорія «громадянське суспільство», мають ґрунтуватися на праві й, відповідно, бути правовідносинами, спрямованими на забезпечення легітимних прав і інтересів усіх суб'єктів і інститутів цього громадянського суспільства²³.

Прийнято вважати, що в основі розвинутого громадянського суспільства лежить активна діяльність інститутів громадянського суспільства. При цьому, термін «інститути громадянського суспільства» є настільки поширеним, що має декілька значень. Під ним розуміють: суб'єктів, які в процесі своєї діяльності формують суспільні відносини, спрямовані на утвердження громадянського суспільства; інститути, які об'єднують у своєму складі норми конституційного та інших галузей права, що регулюють суспільні відносини у відповідній сфері і виступають складовими елементами багатовимірної системи конституційного права України; узагальнюючу назву для всіх упорядкованих і структурованих виявів громадянського суспільства тощо. Всі ці підходи заслуговують на увагу і, одночасно, жоден із них не має монополії на істину. Разом із тим, логічним, хоча й не остаточним завершенням будь-якої правової дискусії, є унормування її предмету в чинному законодавстві. До недавнього часу, дефініція «інститут громадянського суспільства» не була унормованою в законах і підзаконних актах України, що породжувало певні проблеми в конституційній правотворчій і правозастосовній діяльності²⁴.

Постановою Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2008 р. № 976 затверджений «Порядок сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади» унормовано багато аспектів функціонування інститутів громадянського суспільства. Так, до інститутів громадянського суспільства віднесено: громадські організації, професійні та

²³ Інститути громадянського суспільства та інститут громадських організацій в Україні : теоретико-методологічні та нормативні аспекти. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_20126.

²⁴ Формування та становлення громадянського суспільства в Україні : монографія / авт. кол. : В. І. Цимбалюк, В. І. Гришко, І. В. Міщук та ін. Одеса : КУПРІЄНКО СВ, 2019. С. 58.

творчі спілки, організації роботодавців, благодійні і релігійні організації, органи самоорганізації населення, недержавні засоби масової інформації та інші невідприємницькі товариства і установи, легалізовані відповідно до законодавства²⁵.

Визначальними для ідентифікації правосуб'єктності інститутів громадянського суспільства є і правові форми їх діяльності. Так, особливого значення набуває проблема взаємодії інститутів громадянського суспільства з органами державної влади України. Сьогодні ця взаємодія відбувається у таких правових формах, як: участь у розробленні та обговоренні проектів нормативно-правових актів; залучення інститутів громадянського суспільства до надання соціальних послуг; здійснення інститутами громадянського суспільства громадського контролю за діяльністю органів державної влади у формі громадського моніторингу підготовки та виконання рішень, експертизи їх ефективності, подання органам державної влади експертних пропозицій, утворення спільних консультативно-дорадчих та експертних органів, рад, комісій, груп для забезпечення врахування громадської думки у формуванні та реалізації державної політики; проведення органами державної влади моніторингу і аналізу громадської думки, забезпечення своєчасного публічного реагування на пропозиції та зауваження громадськості; ознайомлення широких верств населення з формами його участі у формуванні та реалізації державної політики, виконання спільних проектів інформаційного, аналітично-дослідницького, благодійного і соціального спрямування тощо²⁶.

Запровадження наведених форм участі інститутів громадянського суспільства в управлінні державними справами на сьогодні визначено низкою нормативно-правових актів. Зокрема, Указом Президента України від 15 вересня 2005 р. № 1276 «Про забезпечення участі громадськості у

²⁵ Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.11.2008 № 976. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-%D0%BF#Text>.

²⁶ Інститути громадянського суспільства та інститут громадських організацій в Україні : теоретико-методологічні та нормативні аспекти. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_20126.

формуванні та реалізації державної політики», Постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», Порядком сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2008 р. № 976 і іншими нормативно-правовими актами.

Сутність і зміст наведених правових актів дозволяють зробити висновок, що сучасна українська правотворча та правозастосовна практика відповідає вимогам, що ставляться до сучасних демократичних держав, створюючи всі необхідні передумови для самостійного вирішення громадськістю питання участі у прийнятті та реалізації рішень органів державної влади, органів місцевого самоврядування. Утім, стверджувати про вичерпність використання потенціалу інститутів громадянського суспільства в державотворчій і правотворчій практиці України було б передчасним. Адже, нормативна детермінація інститутів громадянського суспільства та встановлення форм їх взаємодії з органами виконавчої влади, не може підмінити собою вкрай нагального завдання – удосконалення правового статусу традиційних інститутів громадянського суспільства та законодавчого забезпечення конституційної правосуб'єктності нових ²⁷.

Діяльність інститутів громадянського суспільства забезпечується в процесі діяльності усіх гілок влади, передбачених Конституцією України, – Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, Президентом України, органами державної виконавчої влади, місцевого самоврядування всіх рівнів, юридичними та фізичними особами. Впродовж останніх років нормативна база, що регулює діяльність організацій громадянського суспільства значно поліпшилась. Так, прийнято Закони України «Про громадські об'єднання», «Про благодійну діяльність і благодійні організації», «Про волонтерську діяльність» в основу яких покладено європейські

²⁷ Інститути громадянського суспільства та інститут громадських організацій в Україні : теоретико-методологічні та нормативні аспекти. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_20126.

стандарти. В результаті прийнятих змін до нормативних актів України забезпечено сприятливе законодавче поле для створення та діяльності організацій громадянського суспільства.

Нормативні акти, унормовують взаємовідносин держави і громадянського суспільства в Україні умовно можна поділити на такі групи:

Таблиця 1.1 Класифікація нормативних актів

Нормативні акти, що поширюють свою дію на всі громадські об'єднання	Нормативні акти, якими регулюється діяльність окремих видів громадських об'єднань, основними з яких є наступні: Закони України:	Нормативні акти, які регулюють правовий статус певної групи осіб Закони України:
Цивільний кодекс України	«Про свободу совісті та релігійні організації»	«Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ і деяких інших осіб та їх соціальний захист»
Господарський кодекс України	«Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності»	«Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні»
Закон України «Про громадські об'єднання»,	«Про молодіжні та дитячі громадські організації»	«Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні»
Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань»	«Про благодійну діяльність та благодійні організації»	«Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»
	«Про професійних творчих працівників та творчі спілки»	
	«Про фізичну культуру і спорт»	
	«Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності»	
	«Про волонтерську діяльність»	

Основним законодавчим актом, що визначає правові та організаційні засади реалізації права на свободу об'єднання, гарантованого Конституцією України та міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, порядок утворення, реєстрації, діяльності та припинення громадських об'єднань, є Закон України «Про громадські об'єднання». Законом унормовано питання: надання юридичним особам права об'єднуватися для здійснення та захисту прав і свобод; вільного вибору території для діяльності; спрощення державної реєстрації громадських об'єднань; приведення положень щодо контролю за діяльністю громадських об'єднань до європейських стандартів. Введення таких норм відповідає поширеним європейським практикам і Закон України «Про громадські об'єднання» врахував їх здобутки.

Водночас Законом дано наступні визначення ²⁸: громадське об'єднання – це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів; громадське об'єднання за організаційно-правовою формою утворюється як громадська організація або громадська спілка; громадська організація – це громадське об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи; громадська спілка – це громадське об'єднання, засновниками якого є юридичні особи приватного права, а членами (учасниками) можуть бути юридичні особи приватного права та фізичні особи.

Громадянське суспільство є виразником та захисником інтересів і прагнень різноманітних суспільних груп та громадян. Створення сприятливих умов для розвитку в суспільстві громадської ініціативи та самоорганізації, формування та діяльності інститутів громадянського суспільства, налагодження партнерської взаємодії між ними та органами

²⁸ Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>.

державної влади, органами місцевого самоврядування є метою Указу Президента України від 27 вересня 2021 р. № 487/2021 «Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки». Стратегією означено, що громадянське суспільство здатне зробити значний внесок у сталий розвиток держави шляхом надання соціальних послуг, забезпечення здійснення соціального підприємництва, збільшення кількості робочих місць і самозайнятих осіб, поліпшення бізнес-середовища, протидії корупції, сприяння прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування та реалізації інших суспільно корисних проєктів. Також, інститутам громадянського суспільства в Україні відведена активна роль у сприянні відновленню територіальної цілісності та розбудові миру²⁹.

Національна стратегія розвитку громадянського суспільства на 2021-2026 роки спрямована на визначення комплексу взаємопов'язаних стратегічних завдань діяльності держави у сфері сприяння розвитку громадянського суспільства до 2026 року. В основі діяльності держави у сфері сприяння розвитку громадянського суспільства визначена повага до його автономії. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, уникаючи втручання у формування та діяльність інститутів громадянського суспільства, повинні створювати сприятливі умови для розвитку громадських ініціатив, використовувати прозорі механізми підтримки діяльності інститутів громадянського суспільства та впроваджувати інструменти громадської участі у прийнятті та реалізації владних рішень. Метою реалізації Стратегії є створення сприятливих умов для розвитку громадської ініціативи та самоорганізації, формування та діяльності інститутів громадянського суспільства, налагодження взаємодії між громадянами, згаданими інститутами та органами державної влади, органами місцевого самоврядування, у тому числі для реалізації та захисту прав і свобод людини

²⁹ Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки : Указ Президента України від 27.09.2021 № 487/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#n17>.

та громадянина, задоволення суспільних інтересів, забезпечення громадської участі у прийнятті та реалізації владних рішень. Стратегія базується, зокрема, на принципах ³⁰: самоврядності громадянського суспільства рівності можливостей; участі та інклюзивності; партнерства; прозорості та підзвітності; взаємної відповідальності усіх суб'єктів реалізації Стратегії.

Водночас, для практичної реалізації Стратегії затверджено розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 лютого 2023 р. № 160 «Про затвердження плану заходів до 2024 року щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки» ³¹. Зокрема, розпорядженням визначено важливість створення сприятливих умов для формування та інституційного розвитку інститутів громадянського суспільства та необхідність стимулювання участі інститутів громадянського суспільства в соціально-економічному розвитку України.

Отже, нова суспільно-політична ситуація, що склалася в Україні після 24 лютого 2022 року засвідчила об'єктивну потребу негайного перегляду й актуалізації засад державно-громадської взаємодії на рівні концептуальних документів державної політики. З врахуванням цього у 2023 році прийнято план заходів до 2024 року щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки. Адже, на даний час основним документом, покликаним сприяти державній підтримці громадянського суспільства в Україні, створення сприятливих умов для розвитку в суспільстві громадської ініціативи та самоорганізації, формування та діяльності інститутів громадянського суспільства, налагодження партнерської взаємодії між ними та органами державної влади, органами місцевого самоврядування є Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки.

³⁰ Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки : Указ Президента України від 27.09.2021 № 487/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#n17>.

³¹ Про затвердження плану заходів до 2024 року щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.02.2023 № 160-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-2023-%D1%80#Text>.

Висновки до 1 розділу

Підсумовуючи даний розділ, варто зазначити у працях учених минулого і сучасності ось уже більше двох тисячоліть громадянське суспільство розглядається, аналізується та описується всесторонньо, відповідно поняття «громадянське суспільство», вбираючи в себе різні загальнолюдські цінності, набуває все більшої смислової багатоваріантності.

Більшість сучасних тлумачень сутності громадянського суспільства засвідчує що це передусім людська спільнота, яка формується і розвивається у демократичних державах і представлена сукупністю недержавних відносин (економічних, соціальних, політичних, етнічних, духовно-культурних, конфесійних, правових, інформаційних, організаційних тощо) та мережею добровільно створених у різних сферах життєдіяльності позадержавних структур (об'єднань, організацій, спілок, асоціацій, клубів, центрів, фондів тощо).

Мета громадянського суспільства полягає в досягненні свободи - умови і способу само існування людини як активного та повноправного члена співтовариства, «рівного серед рівних», здатного формулювати ціннісні орієнтири та здійснювати свої різноманітні інтереси за тими нормами і правилами, що встановлені в суспільстві. Що стосується громадянського суспільства сучасної України, то його метою постає захист невід'ємних прав і свобод особистості, забезпечення її природних і соціальних потреб та інтересів.

Впродовж останніх років нормативна база, що регулює діяльність організацій громадянського суспільства значно розширилася. Так, прийнято Закони України «Про громадські об'єднання», «Про благодійну діяльність і благодійні організації», «Про волонтерську діяльність» в основу яких покладено європейські стандарти. В результаті прийнятих змін до нормативних актів України забезпечено сприятливе законодавче поле для створення та діяльності організацій громадянського суспільства.

Водночас, суспільно-політична ситуація, що склалася в Україні після 24 лютого 2022 року засвідчила об'єктивну потребу негайного перегляду й актуалізації засад державно-громадської взаємодії на рівні концептуальних документів державної політики. З врахуванням цього у 2023 році прийнято план заходів до 2024 року щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки.

РОЗДІЛ 2.

РЕАЛІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА (НА ПРИКЛАДІ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

2.1 Громадянське суспільство як елемент публічної політики в Україні в умовах воєнного стану

Широкомасштабна воєнна агресія РФ проти України та запровадження воєнного стану не могли не позначитися заразом і на політичних процесах у нашій країні. Цей вплив визначається не лише такими передбаченими Законом України «Про правовий режим воєнного стану» обмеженнями, як: призупинення виборів до органів влади всіх рівнів; заборона на проведення референдумів, демонстрацій, мітингів тощо; утворення військових адміністрацій. Існує чимало інших важливих факторів, обумовлених війною, які вже сьогодні трансформують внутрішньополітичний простір України, створюючи різні імовірні сценарії його розвитку у майбутньому. На сучасному етапі для суспільства продовжують бути актуальними питання, пов'язані з розслідуванням масових порушень прав людини та злочинів проти людяності, допущених під час окупації Українських земель, увічненням пам'яті українських патріотів, які віддали життя за свободу й незалежність України, допомогою потерпілим під час військових дій і питання захисту державного суверенітету й територіальної цілісності ³².

Позитивний вплив на оновлення системи державного управління та підвищення її ефективності справляє заміщення відповідальних посад в органах влади всіх рівнів, правоохоронних і безпекових структурах учасниками бойових дій, активістами волонтерського руху та громадських організацій. Потужний кадровий потенціал громадянського суспільства має й

³² Політична система України в умовах війни. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/politychna-systema-ukrayiny-v-umovakh-viyny>.

надалі рекрутуватися до системи державної влади з метою покращення ефективності її діяльності та укріплення обороноздатності України.

Війна переформувала політичне та інформаційне поле України. В Україні продовжують функціонувати основні гілки влади з розподілом повноважень відповідно до демократичних стандартів. Навіть повсюдне запровадження Військових адміністрацій по факту у короткостроковій перспективі суттєво ситуацію на місцях не змінило. З іншого боку в нас продовжується дискредитація парламентаризму, зменшується роль парламенту, хоча Верховна Рада продовжує свою роботу і ухвалила на 15% законів більше, ніж у мирні часи. Проте рівень довіри до парламенту становить, за соціологічними опитуваннями, мінус 19% у порівнянні з іншими структурами влади. Причиною такої ситуації є відсутність серйозних каналів комунікації, оскільки під час війни число таких каналів є обмеженим. Падіння довіри до вищого представницького органу країни стає викликом для демократії в Україні. Говорячи про зміни і впливи, зокрема інформаційні, у внутрішньополітичному просторі, варто зазначити, що однією з особливостей періоду війни став «короткий часовий горизонт» – коли учасники політичного процесу, експерти, медіа знаходяться у порядку денному один-три тижні, і те, що сталося позавчора, вже не є важливим. Окрім часової деформації, чимале значення має зміна структури інформаційного поля – коли на телебаченні домінуючим став фактично один канал (що докорінно відрізняється від довоєнної ситуації конкуренції багатьох каналів, які належали різним власникам-олігархам), а поза ТБ зростає активність в Інтернеті на платформах Facebook, YouTube, Telegram, Tiktok – і всі ці платформи юридично не є українськими. Сьогодні, 62% українців дивляться телеграм-канали, 64% – телебачення. Цей зростаючий вплив нових медіа, зокрема месенджерів, які стали виконувати роль ЗМІ (хоча вони такими не є) може мати в подальшому деструктивний характер. Адже, проблема полягає у тому, що ці медіа не відповідають демократичним стандартам, у них немає відповідальності, вони не регулюються

законодавством і продукують не стільки новини, скільки трактовки. Залишається відкритим питання, наскільки месенджери як медіа відповідають інтересам суспільства, а не своїх спонсорів³³.

Провідну роль в очищенні та оновленні інститутів державної влади в постреволуційний період відіграла участь громадян у реалізації однієї з найважливіших форм прямої демократії – участі у виборах (позачергові вибори Президента України, що відбулися 25 травня 2014 р. та чергові вибори Президента України, що відбулися 31 березня 2019 р.; позачергові вибори народних депутатів України, що відбулися 26 жовтня 2014 р. та 21 липня 2019 року). Адже, вибори є основним способом звершення народовладдя в Україні, і їхнє існування гарантує змінність влади внаслідок народного волевиявлення та недопущення встановлення недемократичних політичних режимів. В Україні загалом відбулось 7 президентських та 8 (не враховуючи вибори 1990 року) парламентських виборів, з них чотири виборчі кампанії (президентські та парламентські у 2014 та 2019 роках) проводились у час загрози державній безпеці у зв'язку із агресією РФ у Донецькій та Луганській областях. Однак тоді воєнного стану не було введено, а тому вибори відбувались. Інша ситуація складається із парламентськими виборами у 2023 році та президентськими у 2024 році – воєнний стан триває понад рік, а повномасштабне вторгнення РФ в Україну не збавляє обертів і загрожує реалізації звичного виборчого процесу в Україні. Не лише це питання постає перед державою – окрім їхньої організації, необхідно забезпечити демократію в умовах післявоєнного потрясіння³⁴. Можливість проведення виборів є центральним питанням навколо виборів у 2023 та 2024 роках. Однак варто розуміти, що чергові парламентські вибори відбудуться після закінчення війни. Адже, виборчий процес відповідно Виборчого кодексу повинен розпочатись не пізніше

³³ Політична система України в умовах війни. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/politychna-systema-ukrayiny-v-umovakh-viyny>

³⁴ Юркевич І., Романів А. Чергові повоєнні парламентські та президентські вибори в Україні : організаційні питання та виклики для демократії. URL: <https://www.constjournal.com/pub/1-2023/cherhovi-povoienni-parlamentski-prezydentski-vybory-ukraini-orhanizatsiini-pytannia>.

одного місяця з дня припинення або скасування воєнного стану. Згідно із ст. 20 Виборчого кодексу України, у разі введення в Україні воєнного стану виборчий процес загальнодержавних виборів припиняється з дня набрання чинності відповідним указом Президента України³⁵. Через повномасштабне російське вторгнення та запровадження Президентом та Верховною Радою воєнного стану в державі, під час якого проведення виборів заборонене³⁶, парламентські вибори не відбудуться у передбачену дату чергових виборів, 29 жовтня 2023 року.

6 лютого 2023 року, Президент України Володимир Зеленський вніс до Верховної Ради України законопроект про затвердження Указу Президента України з продовження строку дії воєнного стану. 7 лютого 2023 року, Верховна Рада України схвалила закон Закон України «Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» від 07.02.2023 № 2915-IX («за» – 348 голосів). Таким чином, дія воєнного стану та загальної мобілізації в Україні була продовжена з 19 лютого 2023 року терміном на 90 днів³⁷.

27 липня 2023 року, Верховна Рада України продовжила строк дії воєнного стану з 18 серпня на 90 діб, тобто до 15 листопада 2023 року. За продовження строку дії воєнного стану проголосували 347 депутатів за мінімально необхідних 226. Законопроект № 9532 передбачає затвердження Указу Президента України № 451 від 26 липня «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні», згідно з яким строк дії воєнного стану продовжується з 5:30 18 серпня 2023 року на 90 діб³⁸.

8 листопада 2023 року, Верховна Рада України продовжила строк дії воєнного стану та проведення загальної мобілізації з 16 листопада на 90 діб,

³⁵ Виборчий кодекс України : Закон України від 19.12.2019 № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>.

³⁶ Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

³⁷ Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» : Закон України від 07.02.2023 № 2915-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2915-IX#Text>.

³⁸ Верховна Рада України продовжила строк дії воєнного стану в Україні. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/239496.html>.

тобто до 13 лютого 2024 року. За законопроект № 10211 в цілому проголосували 329 депутатів за мінімально необхідних 226³⁹.

Забезпечення державою реалізації демократичних принципів проведення виборів гарантує їхню легітимність та сприйняття з боку громадянського суспільства. Тобто сьогодні існує запит демобілізацію усіх сфер життя держави, яка повертатиме Україну до демократичного політичного режиму, за якого вибори будуть реальним волевиявленням. До того ж, Україна є кандидатом в члени Європейського Союзу, тому демократичні стандарти післявоєнних виборів будуть доказом небезпідставності надання такого статусу, враховуючи, що опитувальник ЄС для набуття Україною статусу кандидата в ЄС містив низку питань щодо демократії в Україні та виборчих систем⁴⁰. На жаль, попри декларування України як демократичної держави Конституцією, світові індекси демократії не визнають Україну як таку. До прикладу, авторитетний рейтинг від британського видання *The Economist* за 2022 рік визначив Україну як «гібридний режим», при тому зазначивши, що це стало наслідком функціонування уряду в умовах загрози війни, однак рейтинги за попередні роки не були більш оптимістичними – із 2011 року Україна, попри коливання оцінок, стабільно перебуває у групі держав із «гібридним режимом»⁴¹. Є підстави вважати, що обмеження під час воєнного стану знизять місце України в рейтингу, але демократичні післявоєнні вибори разом із скасуванням обмежень конституційних прав громадян покращать становище держави.

Рейтинг України в Індексі демократії 2022 року знизився порівняно з 2021 роком з 5,57 до 5,42 балів. Так, через запровадження воєнного стану Україна втратила кілька балів за критеріями «виборчий процес і плюралізм»

³⁹ Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні»: Закон України від 08.11.2023 № 3429-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3429-20#Text>.

⁴⁰ Юркевич І., Романів А. Чергові повоєнні парламентські та президентські вибори в Україні: організаційні питання та виклики для демократії. URL: <https://www.constjournal.com/pub/1-2023/cherhovi-povoienni-parlamentski-prezidentski-vybory-ukraini-orhanizatsiini-pytannia>.

⁴¹ Democracy Index 2021: the China challenge. URL: <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2022>.

(адже вибори в цей період не проводяться) та «громадянські права» (які наразі значно обмежені)⁴².

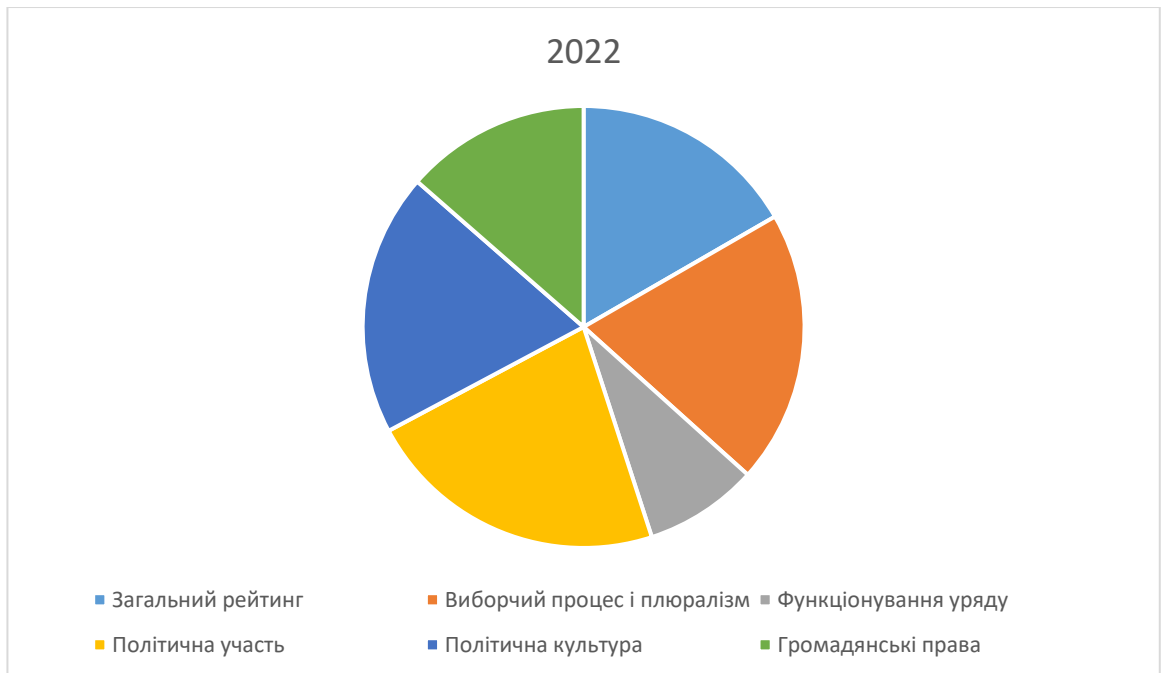

Рис. 2.1 – складники індексу демократії України 2022 року⁴³

Разом з тим укладачі Індексу демократії в своєму звіті зазначають: «Незважаючи на загальний спад, в Україні у 2022 році також було багато позитивних зрушень, адже війна породила сенс національності та національної солідарності. А опір російському вторгненню є демонстрацією того, як звичайні люди готові боротися та захищати принципи національного суверенітету і самовизначення. Це говорить про те, що за умови, якщо росії не вдасться перемогти, Україна буде в кращому становищі для побудови демократичної держави ніж будь-коли за останні 30 років». У дослідженні наголошується, якщо боротьба України за захист своїх кордонів є демонстрацією демократії в дії, натомість порушення росією суверенітет України є породженням імперського мислення. Як наслідок поразок на полі бою, росія посилила репресії проти всіх форм інакомислення, триває процес персоналізації влади та перетворення політичного режиму на пряму

⁴² Українське суспільство в умовах війни. 2022 : Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ : Інститут соціології НАН України, 2022. С. 83.

⁴³ Боротьба України за захист своїх кордонів є демонстрацією демократії в дії – дослідження «Індекс демократії» від The Economist. URL: <http://surf.li/lqvvt>.

диктатуру. Протягом п'яти років після Майдану 2014 року до 2020 року показник Індексу демократії в Україні постійно покращувався. Якщо під час Революції гідності у 2014-му не можна було одразу визначити чітку національну ідентичність українців, адже країна була розділена на Схід і Захід, то у 2022-му боротьба України проти російського домінування зміцнила самоідентичність її народу як безсумнівно української нації. Якщо говорити про демократичний рейтинг України, то вона цього року розташувалася на 87-му місці, втративши одну сходинку порівняно з минулим роком ⁴⁴.

Дієвим інструментом протидії сепаратизму і збереження територіальної цілісності держави є повноцінне використання громадського потенціалу в розвитку ефективного місцевого самоврядування. Етапним кроком у цьому напрямі стало схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Для забезпечення її реалізації впродовж 2014 – початку 2015 рр. було сформовано відповідну нормативно-правову базу, ухвалено закони України «Про співробітництво територіальних громад» від 17 червня 2014 р № 1508-VII, «Про ратифікацію Додаткового протоколу до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах органу місцевого самоврядування» від 02 вересня 2014 р. № 1664-VII, «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05 лютого 2015 р. № 157-VIII, підготовлено проект змін до Конституції України стосовно децентралізації влади.

У контексті реалізації реформи місцевого самоврядування й децентралізації влади ефективними інститутами консолідації зусиль жителів у вирішенні питань місцевого значення стали органи самоорганізації населення (далі – ОСН). Задля вдосконалення законодавчих умов їх функціонування, зміцнення організаційної та фінансової спроможності доцільно ухвалити нову редакцію Закону України «Про органи

⁴⁴ Боротьба України за захист своїх кордонів є демонстрацією демократії в дії – дослідження «Індекс демократії» від The Economist. URL: <http://surf.li/lqvvt>.

самоорганізації населення» з більш чітким визначенням статусу ОСН та механізмів їх взаємодії з органами публічної влади.

В Україні за короткий період відбувся стихійний процес динамічної самоорганізації та помітного переструктурування громадянського суспільства. У надшвидкісному темпі постав сегмент громадськості, засвідчивши практичну спроможність ефективного розв'язання завдань, не вирішуваних досі державою – оборонних, правозахисних, соціальних тощо.

Поза системою органів державної влади активною є робота різних структур, ініціативних груп, що виявляється в цілеспрямованій діяльності з вирішення інформаційно-просвітницьких, моніторингових, експертно-аналітичних, мобілізаційних, благодійницьких та інших завдань. В окремих функціях саме активний і неоднорідний за своїм складом громадянський сегмент у їх виконанні зробив внесок, співмірний або навіть більший за той, що традиційно належить уповноваженим на це органам державної влади. Фактично новостворені структури, мережі, рухи (навіть з мінімальними досвідом і ресурсами) виявилися більш дієвими за традиційні структури у відстоюванні інтересів і прав громадян⁴⁵.

За період повномасштабного воєнного вторгнення російської федерації в Україну громадяни виявили здатність до оперативної самоорганізації та міжсекторальної співпраці. Громадянське суспільство України долучилося до вирішення соціальних проблем громадян у спосіб надання соціальної допомоги, бере участь у заходах безпеки. Організації громадянського суспільства користуються високою довірою з боку громадян. Відповідно до результатів опитування громадської думки Центру Разумкова, що відбулося в грудні 2023 р., після початку повномасштабної агресії росії проти України частка громадян, які вважають, що події в Україні розвиваються у правильному напрямі, істотно зросла (з 20% у грудні 2021 р. до 51% у вересні-жовтні 2022 р., досягши найвищих показників у лютому-березні

⁴⁵ Українське суспільство в умовах війни. 2022 : Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ : Інститут соціології НАН України, 2022. С. 97.

2023р. (61%). Після цього спостерігається тенденція зниження цього показника (до 45% за даними останнього опитування). 33% респондентів вважають, що події розвиваються в неправильному напрямі (21,5% не визначилися). У лютому-березні 2023 року ці показники становили відповідно 49%, 36% і 3%, а наприкінці 2021 року – відповідно 18%, 54% і 18%. Серед державних та суспільних інститутів найчастіше довіра висловлюється до Збройних Сил України (їм довіряють 94% опитаних), добровольчих загонів (89%), волонтерських організацій (86%), Державної служби з надзвичайних ситуацій (83%), Національної гвардії України (82%), Міністерства оборони України (73%), Державної прикордонної служби (72%), Служби безпеки України (71%), Президента України (68%), Церкви (63%), громадських організацій (63%), Національної поліції України (58%), Голови міста (селища, села), в якому живе респондент (53%), Національного банку України (51%). Також частіше висловлюється довіра, ніж недовіра, до ЗМІ України (відповідно 48% і 43%), ради міста (селища, села), в якому живе респондент (відповідно 47% і 41%), до Уповноваженого Верховної Ради з прав людини (Омбудсмена) (відповідно 43% і 31%). Більшість респондентів висловлюють недовіру політичним партіям (не довіряють 76%), державному апарату (чиновникам) (73%), судам (судовій системі загалом) (72%), Верховній Раді України (66%), Уряду України (63%), Прокуратурі (62%), комерційним банкам (58%), Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі (52%), Національному агентству з питань запобігання корупції (51%), Національному антикорупційному бюро України (51%)⁴⁶.

У таблиці 2.1 та 2.2 відображено динаміку громадської думки у липні⁴⁷ та грудні 2023 року⁴⁸. Таблиця 2.3 засвідчує, якою мірою респонденти довіряють соціальним інститутам⁴⁹.

⁴⁶ Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до окремих ініціатив органів влади (грудень 2023 р.). URL: <http://surl.li/otfas>.

⁴⁷ Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до окремих ініціатив органів влади (липень 2023 р.). URL: <http://surl.li/kzeiw>.

⁴⁸ Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до окремих ініціатив органів влади (грудень 2023 р.). URL: <http://surl.li/otfas>.

Таблиця 2.1 Якщо говорити в цілому, як Ви вважаєте, події в Україні розвиваються у правильному чи неправильному напрямі?

	Липень 2023	Грудень 2023
У правильному напрямі	52,1%	45,3%
У неправильному напрямі	26,8%	33,2%
Важко відповісти	21,1%	21,5%

Таблиця 2.2 Як Ви вважаєте, чи здатна Україна подолати існуючі проблеми та труднощі?

	Липень 2023	Грудень 2023
Здатна подолати протягом найближчих кількох років	42,7%	32,2%
Здатна подолати у більш віддаленій перспективі	41,7%	45,3%
Не здатна	6,4%	7,2%
Важко відповісти	9,2%	15,3%

Таблиця 2.3 Якою мірою Ви довіряєте таким соціальним інститутам?

	Зовсім не довіряю %	Скоріше не довіряю %	Скоріше довіряю %	Повністю довіряю %	Важко відповісти %
Президент України	10,7	15,4	39,3	28,3	6,3
Верховна Рада України	31,0	35,1	22,1	5,5	6,3
Уряд України	27,2	35,4	25,9	5,1	6,4
Державний апарат (чиновники)	33,7	39,7	14,7	3,9	8,0
Збройні Сили України	2,7	1,9	19,0	74,7	1,7

⁴⁹ Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до окремих ініціатив органів влади (грудень 2023 р.). URL: <http://surl.li/otfas>.

	Зовсім не довіряю %	Скоріше не довіряю %	Скоріше довіряю %	Повністю довіряю %	Важко відповісти %
Міністерство оборони України	6,5	13,7	38,0	35,1	6,7
Профспілки	20,8	25,7	21,2	3,8	28,4
Політичні партії	32,6	43,3	10,2	2,6	11,3
Громадські організації	7,0	17,6	51,6	11,2	12,7
Волонтерські організації	2,9	5,3	48,4	37,2	6,1

Водночас аналізуючи результати опитування довіри громадян до інститутам громадянського суспільства у липні-серпні 2021 року та у травні і у липні 2023 року, варто відзначити ріст довіри з 47% до понад 60% та зменшення відсотка громадян, які не довіряють з 37% до 25% – рис.2.2⁵⁰.

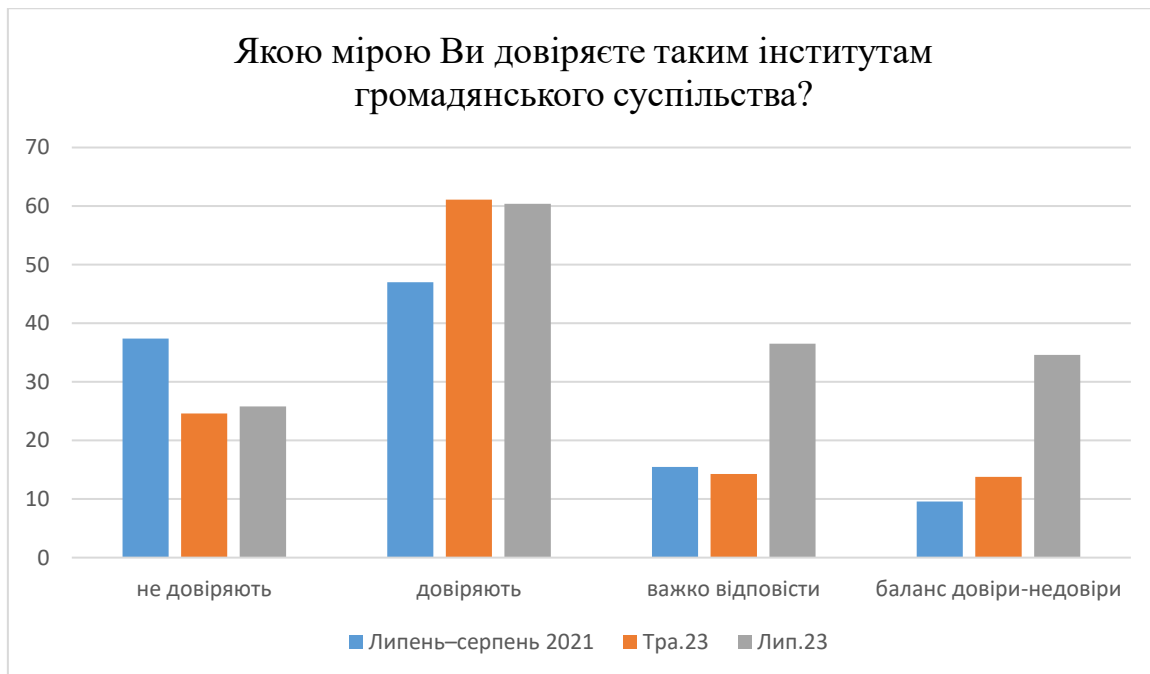

Рис.2.2 – Якою мірою Ви довіряєте таким інститутам громадянського суспільства?

⁵⁰ Соціологічні дослідження. URL: <https://razumkov.org.ua/napiamky/sotsiologichni-doslidzhennia>.

Також варто звернути увагу на вкрай важливу координаційну роль українського волонтерського руху в проведенні моніторингу потреб у волонтерській допомозі різних категорій населення, мобілізації волонтерів для надання допомоги, підготовці кадрів для волонтерської діяльності. Волонтерські організації координують власні спроможності й роботу з військовими адміністраціями в допомозі населенню, яке постраждало внаслідок воєнних дій. Це, зокрема, евакуація з небезпечних територій; пошук житла та розміщення; надання гуманітарної допомоги внутрішньо переміщених осіб, мешканцям зони воєнних дій, деокупованим громадам. Відбувається активна співпраця волонтерів з органами місцевого самоврядування приймаючих громад. З перших днів російсько-української війни в багатьох громадах мешканці самостійно організовувалися для розв'язання різних нагальних питань. Одним з ефективних інструментів організації забезпечення потреб мешканців у медикаментах, продуктах, під час розміщення людей у дорозі на ночівлю стали органи самоорганізації населення, які мають належний досвід і ресурсний потенціал ⁵¹.

З 8 по 15 грудня 2023 року Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно із соціологічною службою Центру Разумкова проведено загальнонаціональне соціологічне опитування, що засвідчило як війна впливає на повсякденне життя абсолютної більшості населення (95%), 61% з яких називає цей вплив визначальним. Такі оцінки характерні для всіх макрорегіонів України, але найбільше – для Сходу, де війна має кардинальний вплив на повсякденне життя 68% населення. Війна також визначає життя людей незалежно від їхнього віку. Лише серед молоді (18–29 років) фіксується менша, ніж в інших вікових групах, частка тих, на чие життя війна справляє дуже сильний вплив. Але і серед молоді цей показник становить більшість респондентів (54%). Серед державних та суспільних інститутів найчастіше довіра висловлюється до Збройних Сил України (ім

⁵¹ Заславська А. Громадянське суспільство в умовах воєнного часу. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream.pdf>.

довіряють 94% опитаних), добровольчих загонів (89%), волонтерських організацій (86%), Державної служби з надзвичайних ситуацій (83%), Національної гвардії України (82%), Міністерства оборони України (73%), Державної прикордонної служби (72%), Служби безпеки України (71%), Президента України (68%), Церкви (63%), громадських організацій (63%), Національної поліції України (58%), Голови міста (селища, села), в якому живе респондент (53%), Національного банку України (51%)⁵².

Варто зазначити, що в умовах широкомасштабної російсько-української війни значно розширився формат партнерських відносин між державою та громадянським суспільством. Окрім того, варто звернути увагу на те, що активність і ступінь залучення громадянського суспільства в діяльність, пов'язану з подоланням наслідків війни, прямо залежить від того, в якому стані знаходиться держава, чи може вона виконувати свої функції, чи була готова до війни, і чи мала відповідні відпрацьовані алгоритми реагування на кризи, викликані її наслідками. Громадянське суспільство не повинно конкурувати з державою, а лише має бути показником реальних демократичних процесів у ній. При цьому громадянське суспільство має різноплановий суб'єктний склад, де кожен суб'єкт має свої цілі та завдання, що беруться ними на себе добровільно. Роль громадянського суспільства в державі повинна бути відчутною та врахованою, особливо під час воєнних дій. Важливо, щоб ефективність функціонування механізму демократичної держави оцінювалася не через призму громадянського суспільства, а відповідно до рівня захисту прав людини, якості життя, довіри громадян до органів публічної влади. Політика державної підтримки розвитку громадянського суспільства, співпраці між владою та громадянським суспільством, що здійснювалася у попередні роки, має наслідком високу

⁵² Підсумки 2023 року : громадська думка українців. URL: https://dif.org.ua/files/Books/2023/PDF/1_Press_release_2023_27.12_DIF.pdf.

адаптивність до роботи у кризових ситуаціях. Це стало особливо очевидним під час повномасштабного воєнного вторгнення РФ в Україну⁵³.

Одним із головних напрямків громадської активності в нинішніх умовах є реагування на внутрішні загрози національній безпеці України, зокрема, на зволікання із проведенням реформ та тотальне ураження корупцією органів державної влади. Безперечно, що успіх процесу реформування напряму залежить від зменшення рівня корумпованості органів державної влади. Усвідомлення цього зв'язку громадськістю в нових суспільно-політичних умовах, що склалися після початку війни, сприяло появі нових антикорупційних громадських об'єднань та громадських ініціатив. Найбільш помітними прикладами успішних антикорупційних громадських проєктів, зокрема, є: проєкт «УКР.АВ», розпочатий у 2014 р. громадською організацією «Центр протидії корупції», яка фіксує на власному електронному ресурсі докази проти конкретних чиновників та відображає хід процесу притягнення їх до відповідальності з документацією всіх спроб контролюючих чи правоохоронних органів покриття корупціонерів; сайт «Наші гроші», який займається моніторингом інформації опублікованої у «Віснику державних закупівель», аналізуючи її крізь призму виявлення можливих корупційних ризиків; система електронних державних закупівель ProZorro, введена в експлуатацію у лютому 2015 р. й спрямована на забезпечення прозорості та ефективності використання бюджетних коштів, запобігання корупції завдяки громадському контролю та розширенню кола постачальників. Гарантом прозорості розробки та роботи системи виступає громадська організація «Transparency International Ukraine», яка погодилась утримувати систему до моменту її передачі державі⁵⁴.

Разом з тим варто зауважити, що в цілому позитивна тенденція інтенсифікації боротьби громадськості із корупцією має ризик бути

⁵³ Українське суспільство в умовах війни. 2022 : Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ : Інститут соціології НАН України, 2022. С. 201.

⁵⁴ Публічне управління XXI століття : особливості воєнного і післявоєнного періодів : зб. наук. матер. XXIII Міжнар. наук. конгресу. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. URL: <http://surl.li/otffd>.

політизованою та використовуватися в якості інструменту для здобуття влади окремими політичними гравцями. Адже, однією з головних вимог українського суспільства було й залишається подолання корупції – 33 бали отримала Україна зі 100 можливих в Індексі сприйняття корупції (СРІ) у 2022 році та посіла 116 місце зі 180 країн. У 2021 року було так: 32 бали зі 100 можливих і 122 місце серед 180 країн⁵⁵.

Тож Україна зміцнила свій показник, який є найвищим для країни з часу запуску оновленої методології СРІ. Цьому сприяла низка позитивних моментів. По-перше, призначили керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП). По-друге, влітку 2022 року ухвалили законопроект державної антикорупційної стратегії, який містить опис стратегічних результатів у боротьбі з корупцією, яких має досягти Україна. По-третє, 4 березня 2023 року ухвалено Державну антикорупційну програму на 2023-2025 роки. Зазначені документи розроблені з урахуванням інтересів усіх зацікавлених у боротьбі з корупцією сторін – експертів, громадських активістів, міжнародних партнерів та усіх громадян за допомогою он-лайн обговорень. Водночас, серед негативних моментів, які не дають Україні зайняти вищу позицію в Індексі, варто виокремити, те, що уже майже три роки як призупинений обов'язок політичних партій подавати звіти до Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК). Також, Україна не провела реформу Конституційного суду з урахуванням правок Венеційської комісії⁵⁶.

Війна обмежила громадський контроль, зокрема сьогодні є проблема з доступом до реєстрів, лише частина з них відкрилась, через це громадський контроль зараз обмежений. Це, трапилося після початку повномасштабного вторгнення, і спочатку це було обґрунтованим кроком, однак потім законодавцю варто було шукати більш збалансований підхід. Тому логічним видається поновлення обов'язку чиновників подавати декларацію уже зараз, а

⁵⁵ Індекс сприйняття корупції у світі. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org>.

⁵⁶ А. Андрійчук «Громадський контроль обмежений». Як війна впливає на рівень корупції в Україні. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/indeksiv-spryynyattya-koruptsiyi-ukrayina/32248930.html>.

не після війни або після перемоги. Адже, в середовищі громадянського суспільства зростає готовність викривати корупцію, ці показники наближаються до показників західних країн. Сьогодні посилюється тенденція до розвитку і формування нульової толерантності до корупції, та підвищення негативного її сприйняття. У суспільстві суттєво зріс запит щодо неприпустимості корупції в умовах війни та під час відбудови, а також неготовність її толерувати⁵⁷.

Україна раніше ніколи не відзначалася активною, організованою спроможністю великих мас громадян впливати на дії влади. Хоча переважаюча більшість громадян переконані в тому, що саме вони повинні мати реальний вплив на прийняття державних рішень. Криза ще більше поглибила проблему розриву між сприйняттям громадянами свого належного місця в розподілі суспільної влади та реальним становищем.

Сьогодні значна частина громадян України переконана, що має брати участь у діяльності громадських об'єднань, зокрема у здійсненні ними контролю за державними органами задля спільної перемоги над агресором. Можна стверджувати, що суспільство покладає надії на те, що розширення діяльності громадських організацій, інших структур громадянського суспільства може посприяти реформуванню держави та суспільства. Сьогодні найбільшу зацікавленість у вирішенні проблем, пов'язаних із війною, проявляють громадські організації правозахисного, гуманітарного, екологічного та іншого характеру. При цьому вони виконують такі важливі функції, як: контроль за дотриманням прав людини; захист біженців, окремих груп і меншин, розшук окремих осіб; документування військових злочинів, фактів і виявлення зниклих безвісти; створення альтернативних засобів масової інформації про події, не втягнутих в інформаційну війну;

⁵⁷ Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу. URL: <https://www.center.gov.ua>.

психологічна та медична допомога особам, які перебували в зоні конфлікту, та інші функції⁵⁸.

Разом з тим, компетенція громадянського суспільства охопила майже всі сфери суспільного життя, що закладає потенціал для відстоювання громадянами безпекових, соціальних, політичних, культурних інтересів. Ядро активних громадських осередків хоча й лишається відносно невеликим кількісно, але саме вони є ефективними та послідовними у відстоюванні своїх цінностей, прав, інтересів, результативним в досягненні цілей та, навіть, прямому впливові на державну політику. Нові форми взаємодії наочно довели свою ефективність у порівнянні із усталеними та нормативно врегульованими в попередній період. Неструктуровані сегменти громадянського суспільства – активісти, волонтери, які діяли переважно стихійно і ситуативно (особливо у початковий період зовнішньої агресії), виявилися більш успішними, ніж структуровані профспілки та засновані раніше громадські організації. Поступово викристалізуються такі структури громадянського суспільства, що прагнуть бути незалежними від владно-політичних та адміністративних центрів, фінансово-промислових та інших груп впливу. При взаємодії із органами влади такі суб'єкти громадянського суспільства прагнуть перебувати в партнерських або в конкурентних відносинах, а не підпорядковуватись їм.

Громадянське суспільство відіграє функцію супроводу реформаційних процесів та моніторингу їх втілення, постійно сигналізує про ті зміни, які мають першочергове значення. Водночас, мова йде не про беззастережну довіру до абсолютно всіх представників громадських структур та їх діяльності, адже слід усвідомлювати усі ризики використання цього інструментарію в суто внутрішньополітичних конфліктах та – як каналу негативного впливу ззовні. З іншого боку, важливим фактором залишаються зовнішньополітичні, дипломатичні, міжнародні інституції та різноманітні

⁵⁸ Безпекова ситуація в Україні в умовах війни : стан, загрози, напрями забезпечення : матеріали наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 26 вересня 2023 р.) / Редкол. : Вербенський М. Г., Опришко І. В., Кулик О. Г. та ін. Київ : ДНДІ МВС України, 2023. С. 94.

формати, в яких тісно взаємодіють як органи державної влади, так і громадські структури. Комплекс міжнародних зобов'язань України є потужним важелем, що змінює якість взаємодії в державній політиці суб'єктів влади та громадськості. По-перше, у своїй діяльності громадські організації спираються на вимоги передбачені Порядком денним асоціації Україна – ЄС, зокрема імплементацією Угоди про асоціацію. По-друге, громадські організації та рухи відстежують дії органів влади на відповідність вимогам та зобов'язанням України, які передбачені членством в міжнародних організаціях (Раді Європи, ОБСЄ, ООН) та ратифікованими міжнародно-правовими актами⁵⁹.

Важливим є те, що в українському суспільстві підтримка демократичної системи та її соціально-економічних складових є стабільно високою, незважаючи на існуючі проблеми та незавершений характер суспільної трансформації. Таким чином, в умовах воєнного стану громадянське суспільство продемонструвало спроможність гарантувати незворотність демократичних перетворень, європейського цивілізаційного вибору України та бути одним із головних суб'єктів забезпечення її національної безпеки. Зазначене актуалізувало необхідність подальшого поліпшення державою політико-правових умов для розвитку громадянського суспільства та ефективного виконання його інститутами своїх функцій у контексті нових викликів та можливостей, які постали перед Україною. Для цього потрібно передусім якомога повніше реалізувати громадянські ініціативи, висунуті свого часу Євромайданом і створеними ним громадськими об'єднаннями.

⁵⁹ Безпекова ситуація в Україні в умовах війни : стан, загрози, напрями забезпечення : матеріали наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 26 вересня 2023 р.) / Редкол. :Вербенський М. Г., Опришко І. В., Кулик О. Г. та ін.. Київ : ДНДІ МВС України, 2023. С. 207.

2.2 Особливості реалізації політики розвитку громадянського суспільства в Івано-Франківській області

Політика сприяння розвитку громадянського суспільства в Івано-Франківській області здійснюється органами місцевого самоврядування та виконавчої влади.

01 грудня 2021 року Івано-Франківська ОДА видала розпорядження № 484 «Про схвалення проекту регіональної цільової програми сприяння розвитку громадянського суспільства на 2022-2026 роки» (паспорт регіональної цільової Програми сприяння розвитку громадянського суспільства на 2022-2026 роки в Додатку А). Програма передбачала проведення протягом 2022-2026 років заходів, спрямованих на залучення ІГС та громадськості та процесів формування та реалізації державної і регіональної політики, зокрема шляхом створення на обласному та місцевому рівнях сприятливого середовища для діяльності ІГС через прийняття відповідних нормативно-правових актів локального рівня; створення належної інфраструктури для такої взаємодії через роботу Інформаційно-ресурсного центру; впровадження постійно діючої інформаційно-просвітницької кампанії; вироблення прозорих механізмів підтримки місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування суспільно-корисної діяльності ІГС через впровадження механізму соціального замовлення; розширення участі ІГС регіону у процесах вироблення та реалізації місцевими органами виконавчої влади та місцевого самоврядування владних повноважень через розвиток консультативно-дорадчих органів та різних форм самоорганізації населення; стимулювання громадської активності населення Прикарпаття через впровадження форм заохочення ініціатив ІГС тощо⁶⁰.

⁶⁰ Про схвалення регіональної цільової програми сприяння розвитку громадянського суспільства на 2022-2026 роки : Розпорядження Івано-Франківської ОДА від 01 грудня 2021 р. № 484. URL: <https://www.if.gov.ua/npas/pro-shvalennya-proyektu-regionalnoyi-cilovoyi-programi-spriyannya-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva-na-2022-2026-roki-2>.

Управління інформаційної діяльності та комунікацій з громадськістю Івано-Франківської облдержадміністрації подано проєкт Програми на розгляд Івано-Франківської обласної ради. Однак, станом на 1 грудня 2023 року Івано-Франківська обласна рада не спромоглася прийняти відповідне рішення. Натомість в переліку програм, прийнятих обласною радою 7-го скликання значиться Рішення № 43-2/2015 від 25.12.2015 «Про затвердження регіональної цільової програми сприяння розвитку громадянського суспільства в Івано-Франківській області на 2016-2020 роки», що однозначно на даний час є застарілою та відповідає запиту громадян, в яку за цей час внесені зміни від 24.03.2017 № 473-13/217, зокрема затверджено нову редакцію Положення про порядок проведення конкурсу з визначення проєктів (програм), розроблених інститутами громадянського суспільства.

Програма спрямовувала зусилля органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади на створення сприятливих умов для ефективного функціонування ІГС, що є основною передумовою залучення громадських організацій до формування державної і регіональної політики та більш повного використання їхнього потенціалу для розвитку області та стала необхідним інструментом вирішення проблем ІГС в області⁶¹.

Обґрунтовуючи доцільність затвердження Івано-Франківською обласною радою регіональної цільової програми сприяння розвитку громадянського суспільства на 2022-2026 роки, варто зазначити, що розроблення регіональної цільової програми сприяння розвитку громадянського суспільства (далі – Програма) зумовлено необхідністю створення сприятливих умов для розвитку громадянського суспільства, різноманітних форм демократії участі, налагодження ефективної взаємодії громадськості з органами державної влади та місцевого самоврядування. Партнерство між державою та громадянським суспільством є вагомим чинником повноцінної реалізації демократичних цінностей, закріплених у

⁶¹ Про затвердження регіональної цільової програми сприяння розвитку громадянського суспільства в Івано-Франківській області на 2016-2020 роки : Розпорядження Івано-Франківської ОДА від 25.12.2015 № 43-2/2015. URL: <https://orada.if.ua>.

Конституції України, зокрема щодо свободи та особистої недоторканності громадян, свободи слова й думки, свободи вираження поглядів і переконань, свободи світогляду і віросповідання, свободи об'єднання, участі громадян в управлінні державними справами тощо. Окремі завдання, пов'язані з розвитком громадянського суспільства, відображені в Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки, затвердженій Указом Президента України від 27 вересня 2021 року № 487/2021 ⁶², в Національній стратегії у сфері прав людини, затвердженій Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021 ⁶³, Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 05 серпня 2020 року № 695 ⁶⁴. У Програмі визначаються загальні принципи, головні напрямки та основний зміст перспективних заходів розвитку громадянського суспільства в області.

Метою Програми є створення сприятливих умов для розвитку громадянського суспільства в Івано-Франківській області; налагодження ефективної співпраці інститутів громадянського суспільства з органами публічної влади; забезпечення ефективних процедур участі громадськості під час формування та реалізації державної, регіональної політики, вирішення питань місцевого значення; забезпечення підтримки діяльності консультативно-дорадчих органів для спільного вирішення завдань суспільного розвитку області та регіональної політики. Основними завданнями визначеними у Програмі є:

налагодження ефективної та конструктивної системи постійного діалогу, взаємодії інститутів громадянського суспільства і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування для спільного вирішення завдань державної та регіональної політики;

⁶² Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки : Указ Президента України від 27.09.2021 № 487/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text>.

⁶³ Про Національну стратегію у сфері прав людини : Указ Президента України від 24.03.2021 №119/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text>.

⁶⁴ Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>.

забезпечення фінансової підтримки програм (проектів, заходів), розроблених громадськими, благодійними організаціями та творчими спілками;

запровадження обов'язкового залучення інститутів громадянського суспільства до оцінки потреб громадян у соціальних та інших суспільно значущих послугах;

забезпечення надання методичної, консультативної та організаційної допомоги органам державної влади, органам місцевого самоврядування з питань взаємодії з інститутами громадянського суспільства, розвитку громадянського суспільства;

проведення просвітницьких заходів та соціальної реклами з питань взаємодії з організаціями громадянського суспільства, розвитку громадянського суспільства;

підвищення самоорганізації громадян, розвиток волонтерства, різноманітних форм демократії участі;

забезпечення системної участі громадськості у формуванні та реалізації регіональної політики, вирішенні питань місцевого значення;

досягнення згуртованості навколо пріоритетних цілей розвитку регіону, активне залучення інститутів громадянського суспільства

проведення навчань та консультацій з конкретних питань реалізації Програми для працівників органів місцевого самоврядування, працівників сфери надання публічних послуг, громадських організацій, бізнесу тощо ⁶⁵.

Реалізація Програми забезпечить: визначення короткострокових, середньострокових та довгострокових пріоритетів місцевої влади у розвитку громадянського суспільства; консолідацію різних гілок та рівнів місцевої влади, підвищення ефективності її зусиль у сфері залучення громадянського суспільства та посилення його потенціалу; створення цілісної системи

⁶⁵ Про схвалення регіональної цільової програми сприяння розвитку громадянського суспільства на 2022-2026 роки : Розпорядження Івано-Франківської ОДА від 01 грудня 2021 р. № 484. URL: <https://www.if.gov.ua/npas/pro-shvalennya-proyektu-regionalnoyi-cilovoyi-programi-spriyannya-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva-na-2022-2026-roki-2>.

ініціювання, упровадження та контролю за виконанням спільних заходів між місцевими органами влади та інститутами громадянського суспільства регіону; підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів, спрямованих на розвиток громадянського суспільства, що також матиме позитивний вплив на залучення зовнішніх ресурсів для вирішення місцевих проблем⁶⁶.

Також, Програма акцентує увагу на основних причинах виникнення проблем, які пропонується вирішити стратегічним методом, визначаються сучасними процесами у функціонуванні органів місцевої влади, внутрішньому розвитку інститутів громадянського суспільства, їх фінансовій та інституційній спроможності, а також різними аспектами забезпечення взаємодії між ними. До основних причин проблем області віднесено: низький рівень усвідомлення громадянами демократичних механізмів участі та самоорганізації у процесі вирішення місцевих проблем; недосконалість місцевих механізмів сприяння розвитку громадянського суспільства; ізольованість, слабка координованість та інституційна слабкість інститутів громадянського суспільства; відсутність конструктивного діалогу між владою та громадськістю. На усіх етапах напруцювання Програми відбувалося залучення громадськості, що в свою чергу дозволило: забезпечити легітимність Програми в очах громадськості та підвищити довіру громадськості до органів влади; підвищити ефективність Програми з огляду на врахування громадських потреб; безкоштовно залучити експертів до підготовки текстів проектів Програми; розділити відповідальність за якість Програми та її реалізацію між органом влади та громадськістю; оцінити та врахувати ресурси громадськості (зокрема, експертний потенціал, спроможність пропонувати проекти для участі у конкурсах для отримання

⁶⁶ Про схвалення регіональної цільової програми сприяння розвитку громадянського суспільства на 2022-2026 роки : Розпорядження Івано-Франківської ОДА від 01 грудня 2021 р. № 484. URL: <https://www.if.gov.ua/npas/pro-shvalennya-proyektu-regionalnoyi-cilovoyi-programi-spriyannya-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva-na-2022-2026-roki-2>.

фінансової підтримки) при визначенні заходів Програми; сформувані готовність громадськості до виконання заходів Програм⁶⁷.

Механізм залучення громадськості до співпраці з органами державної влади та місцевого самоврядування в певній мірі забезпечує право громадян брати участь в управлінні державними справами, виконує контрольну функцію шляхом надання інститутам громадянського суспільства можливості впливати на значне коло питань, починаючи від контролю за використанням бюджетних коштів і закінчуючи процесом формування кадрового корпусу органів виконавчої влади.

Однак, незважаючи на плідну роботу, що проводиться органами державної влади та місцевого самоврядування спільно з громадськістю щодо всебічного розвитку Івано-Франківщини, на сьогодні відчувається потреба пошуку більш ефективних механізмів взаємодії з інститутами громадянського суспільства, залучення їх до формування та реалізації державної та регіональної політики, а в підсумку – сприяння розвитку в області громадянського суспільства. Сьогодні зростає потреба в підсиленні поінформованості широких кіл громадськості області щодо основних напрямків державної політики, реалізації їх на практиці, донесення до громадського активу Івано-Франківщини основних ініціатив органів влади, а також вивчення громадської думки з метою дослідження та оцінки суспільством діяльності Президента України, Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України, місцевих органів влади. Проблеми налагодження прямої комунікації між жителями області та органами місцевого самоврядування Івано-Франківської області, зокрема депутатським корпусом, є надзвичайно актуальними в міжвиборчий період. В цей час громадськість активно цікавиться роботою депутатів обласної ради щодо створення регіональних цільових програм, впливу на формування

⁶⁷ Про схвалення регіональної цільової програми сприяння розвитку громадянського суспільства на 2022-2026 роки : Розпорядження Івано-Франківської ОДА від 01 грудня 2021 р. № 484. URL: <https://www.if.gov.ua/npas/pro-shvalennya-proyektu-regionalnoyi-cilovoyi-programi-spriyannya-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva-na-2022-2026-roki-2>.

регіональної економічної політики, результатами роботи постійних комісій, організацією комунікації депутатів з виборцями щодо проблем розвитку територіальних громад області ⁶⁸.

Затвердження Івано-Франківською обласною радою регіональної цільової програми сприяння розвитку громадянського суспільства в Івано-Франківській області на 2022-2026 роки дозволить: передбачити додаткові ресурси для виконання завдань, покладених на структурні підрозділи (такі ресурси переважно не закладаються у кошториси структурних підрозділів, що унеможлиблює якісне виконання завдань стосовно консультацій з громадськістю, сприяння роботі громадської ради, вивчення громадської думки тощо), а також для методичного забезпечення діяльності таких структурних підрозділів; отримати ресурси для підтримки ініціатив ІГС та в такий спосіб залучати їх до виконання завдань регіональної політики; координувати діяльність інших структурних підрозділів державних адміністрацій.

Адже, до 2021 року для забезпечення співпраці влади та ІГС у формуванні та реалізації державної політики в Івано-Франківській області завдяки регіональній цільовій програмі сприяння розвитку громадянського суспільства в Івано-Франківській області на 2016-2020 роки: проводилися публічні консультації з громадськістю, у тому числі засідання громадської ради при облдержадміністрації (зокрема, щодо розробки обласних програм з соціально-економічного розвитку області; підготовки розпоряджень голови облдержадміністрації, проектів рішень обласної ради з питань бюджету, фінансів, реалізації основних конституційних прав та свобод громадян; видання регуляторних актів органами виконавчої влади та місцевого самоврядування); залучалася громадськість до обговорення питань, що виносяться на розгляд обласної ради або затверджуються розпорядженнями голови ОДА; залучалися ІГС до розроблення нормативно-правових актів з

⁶⁸ Відомості про взаємодію обласної ради з іншими органами. URL: <https://orada.if.ua>.

питань реформування економіки області, галузей освіти, охорони здоров'я; проводився щорічний моніторинг діяльності депутатів місцевих рад за участю представників ІГС; проводилися «дні відкритих дверей» для представників громадських організацій та ЗМІ для ознайомлення з роботою органів виконавчої влади та місцевого самоврядування; залучалися представники ОСН як експерти до розробки регіональних та місцевих програм; залучалися ІГС до роботи у складі оргкомітетів, експертних та робочих груп, консультативно-дорадчих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування; організовувалася співпраця ІГС із Центром законодавчих ініціатив щодо реалізації політики сприяння розвитку громадянського суспільства; проводилися публічні звіти керівників місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування перед громадськістю про виконання програм соціально-економічного розвитку територій⁶⁹.

Без прийнятої регіональної програми та затверджених на неї коштів на сьогодні вплив ІГС на органи влади та суспільні процеси є незначним та безсистемним, у т.ч. в питаннях, які стосуються вирішення проблем розвитку місцевих громад. Позитивні приклади налагодження ефективної співпраці між місцевими органами влади області та інститутами громадянського суспільства є скоріш вираженням окремих політичних та міжособистісних обставин, ніж проявами системної практики. Інструментом вирішення проблем розвитку громадянського суспільства в Івано-Франківській області стане прийняття та реалізація регіональної цільової програми, яка дозволить закріпити на місцевому рівні механізми удосконалення процесу взаємодії органів влади та інститутів громадянського суспільства. Регіональна програма розширить сферу відповідальності місцевих органів влади щодо сприяння розвитку громадянського суспільства, яка обмежена рамковими документами центрального рівня. Програма також стане стимулом для

⁶⁹ Івано-Франківська ОДА. URL: <https://www.if.gov.ua>.

громадських організацій щодо налагодження співпраці з органами влади та підсилить відповідальність за її результативність.

Водночас, впродовж 2022-2023 років відбулися суттєві зміни в напрямках діяльності багатьох інституцій громадянського суспільства, що позначилося на загальній структурі, чисельності, формах і методах їх діяльності. Почали активно формуватися та ставати дедалі більш значущими громадські ініціативи та мобілізаційні стратегії в безпековій сфері, зумовлені ними нові механізми взаємодії між державними органами та неурядовими структурами.

Загалом найбільш помітними формами громадської самоорганізації безпекового спрямування на сьогодні в Івано-Франківській області є добровольчий та волонтерський рухи.

Загалом в Івано-Франківській області зареєстровано близько 2920 громадських організацій, половину з яких становлять благодійні фонди, близько ста молодіжних об'єднань⁷⁰. Але ця цифра чисто статистична. Насправді у цій кількості є організації, які функціонують здебільшого формально і не провадять жодної діяльності. З іншого боку, існує безліч неформальних об'єднань, які беруть активну участь у громадському житті.

На початку війни в Івано-Франківську створили координаційний центр допомоги військовим з області «SaveUkraineNow». Впродовж 2022 року волонтери витратили на допомогу бійцям 2 млн 77 тис. 368 грн. Волонтери громадської організації «Нескорені серця України» із села Пістинь Косівського району доправляли допомогу на передову до бійців і в деокуповані міста Краматорськ, Бахмут, Часів Яр, Гуляйполе, Вовчанськ, Чорнобаївку. З 24 лютого 2022 року команда благодійного фонду «Чисті Серцем» придбала, отримала і роздала: понад 5 000 тонн продуктів; 520 квадрокоптерів; 350 тепловізорів; 5 000 комплектів бронежилетів і касок; 48 транспортних засобів; 152 вакуумні апарати та додаткові комплектуючі; 15

⁷⁰ Перелік громадських організацій, зареєстрованих Південно-Західним міжрегіональним управлінням юстиції (м. Івано-Франківськ). URL: <https://data.gov.ua/dataset/2204>.

УЗД-апаратів; 150 тонн медичних засобів; 3 000 медичних аптечок; 12 000 турнікетів; 140 генераторів та інше. Волонтери фонду допомагали переселенцям на території Івано-Франківської області, а також везли гуманітарну допомогу в Харківську, Донецьку, Луганську, Миколаївську, Одеську, Вінницьку, Тернопільську, Житомирську, Київську, Чернігівську, Полтавську, Черкаську, Дніпропетровську, Миколаївську області. Команда «Чисті Серцем» сформувала та роздала майже 40 тисяч продуктових наборів. Збирають допомогу для ЗСУ волонтери «Дружини воїна», «Маскувальних фей», «Громадської ініціативи Галичини», «Гуцульські волонтери», «Свій за свого», «Спілка волонтерів Прикарпаття» та багато інших організацій з Івано-Франківщини ⁷¹.

Отож, агресія російської федерації проти України викликала потужне патріотичне піднесення у більшості українських громадян, що спонукало їх до активних дій, спрямованих на захист Вітчизни. І як наслідок, волонтерський рух за масштабом поширення став безпрецедентним виявом громадської самоорганізації. Водночас сьогодні на Івано-Франківщині, дуже не вистачає організацій, які би контролювали владу, аналізували звітність депутатів перед громадськістю і стежили за її наявністю в принципі, висловлювали владі свої пропозиції тощо. Звичайно, що такі організації не можуть бути підтримані державними програмами, бо вони мають бути максимально незалежними від влади. А державна програма може бути націлена на соціальні проекти, причому більше не у Івано-Франківську, а в районних центрах чи сільській місцевості, де ці проекти є менш вартісними, і кілька тисяч гривень можуть дати великий ефект.

Таким чином, слід констатувати, що на регіональному рівні органи самоврядування та виконавчої влади (Івано-Франківська обласна рада та Івано-Франківська ОДА) беруть відповідну участь у реалізації політики

⁷¹ Тримає стрій : Івано-Франківщина впродовж року повномасштабної війни. URL: <https://suspilne.media/367028-trimae-strij-ivano-frankivsina-vprodovz-roku-povnomasstabnoi-vijni>.

сприяння розвитку громадянського суспільства, враховуючи специфіку та особливості даної області.

Висновок розділ 2

Події широкомасштабної війни російської федерації проти України вирішальною мірою вплинули на роботу організацій громадянського суспільства. Насамперед громадянське суспільство стикнулося з такими проблемами як: неможливість реалізовувати заплановану діяльність; втрата організаційної стабільності; необхідність переміщення до безпечніших регіонів України або за кордон; необхідність адаптації до роботи в умовах воєнного стану. Втім, незважаючи на такі виклики, загальна життєздатність організації громадянського суспільства залишилась на значному рівні, що продемонструвало її діяльність у час війни. За період повномасштабного воєнного вторгнення громадяни нашої країни виявили здатність до оперативної самоорганізації та між секторальної співпраці. Громадянське суспільство України долучилося до вирішення соціальних проблем громадян у спосіб надання соціальної допомоги, бере участь у заходах безпеки.

Стан розвитку громадянського суспільства у 2022-2023 р. свідчить про те, що в Україні, хоча й протягом тривалого періоду, вдалося створити сприятливе нормативно-правове середовище для діяльності громадянського суспільства, ще потрібно докласти спільних зусиль для налагодження між секторальної взаємодії та ефективної комунікації між усіма учасниками. До основних проблем, які належить вирішити варто віднести: все ж недосконалість місцевих механізмів сприяння розвитку громадянського суспільства; само ізолюваність, слабка координованість та інституційна слабкість ІГС, відсутність конструктивного діалогу між владою та громадськістю. Водночас на сьогодні одними із основних шляхів і способів розв'язання даних проблем на рівні Івано-Франківської області є: можливість консолідації суспільства довкола релігійних громад, адже регіон характеризується високим рівнем релігійності, а основна маса населення є

греко-католиками; широка представленість в області соціально активного та невід'ємного прошарку суспільства у формуванні громадянського суспільства – студентства; наявність в області великої кількості ЗМІ як одного із основних елементів інститутів громадянського суспільства; створення та прийняття до взаємного виконання органами влади та інститутами громадянського суспільства чіткого плану із всебічної розбудови громадянського суспільства в області, який включав би погоджені напрями співпраці, конкретні заходи та терміни їх реалізації, впровадження європейських стандартів у відносинах місцеві органи державної влади – інститути громадянського суспільства.

РОЗДІЛ 3.

МЕХАНІЗМИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

3.1 Європейський досвід розв'язання актуальних проблем розвитку інститутів громадянського суспільства

Розвиток взаємовідносин громадянського суспільства та державних інституцій в Європі протягом своєї історії еволюціонував від протистоянь, ворожості, суперництва до встановлення партнерських відносин з метою вироблення нових механізмів консенсусної взаємодії. На сучасному етапі різні стартові умови, наявність або відсутність базових засад для розвитку суспільного простору, можливість реалізації потенціалу само організаційних громадянських практик, рівень політичної участі вплинули на процес вироблення та реалізації стратегій розвитку громадянського суспільства різних країн. Якщо в Західній Європі розрив між державою та громадянським суспільством пов'язано з виробленням ефективних стратегій їхньої взаємодії, створенням дієвої бази правових документів, удосконаленням і переносом акцентів на підвищення культурної складової, то для країн Східної та Центральної Європи процес побудови громадського сектору відрізнявся «навздогінним» характером створення політико-інституціональних умов, впливом культурного фактору, подоланням наслідків існування тоталітарних та авторитарних режимів.

Європейські країни усвідомлюють роль громадянського суспільства і тому систематично залучають громадян та їх асоціації до формування та реалізації державної політики у різних сферах. Адже, це може врятувати країну від виконання певних перевантажених соціальних завдань, зберігаючи при цьому високий рівень соціальних стандартів для населення. Правова база, створена відповідно до європейських демократичних стандартів,

забезпечує прийняття норм державними інституціями та громадянським суспільством, дозволяє розробити механізми вирішення можливих конфліктів, подолати суперечності у розробці національної стратегії, підвищити рівень обізнаності громадян та виправити відхилення, які можуть виникнути в дотриманні демократичних цінностей. Ефективність розвитку громадянського суспільства залежить від рівня фінансової підтримки діяльності його установ, особливо некомерційних громадських організацій. Оцінюючи джерела фінансових ресурсів, можна визначити ступінь впливу країни на діяльність державного сектору, готовність громадян сприяти розвитку організацій громадянського суспільства ⁷².

У різних країнах Європи розвиток громадянського суспільства пов'язують із стратегіями або участі громадян, або зміцненням організаціями громадянського суспільства, або соціальним підприємництвом. Однак, ефективність реалізації концепції «розвитку громадянського суспільства» європейських держав зумовлюється, перш за все, наявністю широкої нормативно-правової бази. Її аналіз доцільно розглядати у діалектичному взаємозв'язку формування національної платформи розвитку громадянського суспільства (національний рівень) з унормуванням взаємодії між виконавчою і законодавчою владою наднаціонального рівня європейських інституцій та громадським сектором (наднаціональний рівень). Відтак, пошук та налагодження діалогу європейських представницьких та виконавчих органів та громадянського суспільства розпочався з усвідомлення необхідності офіційної розробки та унормування таких взаємовідносин. Так, прийняття низки політичних документів, зокрема, «Відкритий та структурований діалог між Комісією та зацікавленими групами» (1992 р.) ⁷³, Зелена книга «Європейська соціальна політика – можливості для Союзу» (1993 р.) ⁷⁴, Біла книга «Європейська соціальна політика – рух в напрямку об'єднання» (1994

⁷² Матвійчук А. В. Права і свободи людини і громадянина як політичний корелят взаємовідносин держави і громадянського суспільства. *Гілея : науковий вісник*. 2019. Вип. 150 (3). С. 45.

⁷³ Usachenko, L. Publichni konsultatsii yak skladova efektyvnosti vziaimodii vitchyznianskykh ta hromadskykh struktur v konteksti mizhnarodnoho dosvidu. URL: www.nbu.gov.ua/e-journals/tppd/2008-4/R.../09u1mkmd.pdf.

⁷⁴ Green Paper – European social policy. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content>.

р.)⁷⁵, Повідомлення Європейської Комісії «Про активізацію ролі громадських організацій і фондів в Європі» (1997 р.)⁷⁶, Висновок Економічного і соціального комітету «Роль і внесок організацій громадянського суспільства в розбудову Європи» (1999 р.)⁷⁷, Дискусійна книга «Комісія і неурядові організації: розбудова міцнішого партнерства» (2000 р.)⁷⁸, Директиви Європейської Комісії «Про оцінку впливу» (2005 р.)⁷⁹, Лісабонський договір (2007 р.)⁸⁰ відкрили ряд нових можливостей для консультацій з громадськістю.

З метою полегшення контролю з боку громадянського суспільства за діяльністю ЄС додаткові вимоги до європейських інституцій щодо забезпечення відкритості, транспарентності та поширення інформації встановив Лісабонський договір⁸¹. Прийняття цього документу забезпечило зобов'язання органів ЄС інформувати про свою роботу громадян, здійснювати публічне обговорення з ними усіх питань діяльності Євросоюзу, визнало за громадянами ЄС право на доступ до документації, дотримуючись визначеної для цього процедури.

Створення реєстру зацікавлених сторін-учасників таких консультацій, так званого Спільного реєстру прозорості⁸² у 2011 р. дозволило розширити перелік не тільки фірм-лобістів зі списку 2008 р., але й юридичних фірм, неурядових організацій, дослідницьких інститутів та ін. організацій або осіб, які можуть здійснювати вплив на прийняття рішень у рамках Європейського Союзу. Прийняття цього документу відкрило нові можливості для

⁷⁵ European Social Policy – A Way Forward for the Union. URL: <https://www.europedeslibertes.eu>.

⁷⁶ Position Paper from the European Federation of Building and Woodworkers on fundamental social rights in the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/lis/sign>.

⁷⁷ Conclusion of the Economic and Social Committee «The role and contribution of civil society organizations in the development of Europe». URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/lis/sign>.

⁷⁸ Discussion book «The Commission and NGOs : Building a Stronger Partnership». URL: <https://www.eesc.europa.eu>.

⁷⁹ Position Paper from the European Federation of Building and Woodworkers on fundamental social rights in the European Union. URL: <http://www.efbww.org/pdfs/FSR%20GB%20new.pdf>.

⁸⁰ Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/lis/sign>.

⁸¹ Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/lis/sign>.

⁸² Joint Transparency Register. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/lis/sign>.

підвищення активності громадянського суспільства в процесі вироблення рішень та для забезпечення максимальної прозорості процесу їхнього прийняття. Таким чином, підзвітність громадянського суспільства почала забезпечуватись дотриманням учасниками реєстру Спільного кодексу поведінки, а транспарентність – зобов'язанням останніх ідентифікувати себе як зацікавлених осіб ⁸³. Щорічні звіти Європейського парламенту та Європейської комісії підтверджують ефективність та корисність існування такого формату взаємодії держави та громадян.

Варто відзначити, що стабільність та прозорість громадського сектору, зростаюча участь громадськості до розбудови стабільного громадянського суспільства підкріплюється рядом нормативно-правових документів Ради Європи. Серед таких виділяємо «Керівні засади розвитку та зміцнення НУО в Європі» ⁸⁴, «Рекомендації щодо правового статусу неурядових організацій в Європі» ⁸⁵, «Кодекс передової практики громадської участі в процесі прийняття рішень» ⁸⁶ (визначає головні напрямки поширення стандартів активної громадської участі за межі ЄС, формує спільне загальноєвропейське розуміння побудови довіри між владою та громадянами), «Європейська Хартія активної громадянської позиції» ⁸⁷, «Хартія відповідальності НУО» ⁸⁸.

Аналіз основних документів, що регламентують засади взаємодії громадянського суспільства та державних органів влади національного рівня, дозволяє виділити декілька характерних рис. Прийняття основоположного документу, пов'язаного з розвитком громадянського суспільства та сектору ОГС, відбувалось у різних стартових умовах і мало вигляд угод між урядом та ОГС (Велика Британія, Хорватія), парламентом та ОГС (Естонія), угод органів виконавчої та законодавчої влади та інституцій громадянського

⁸³ Code of Conduct. Transparency and the EU. URL: http://ec.europa.eu/transparencyregister/public/staticPage/displayStaticPage.do?locale=en&reference=CODE_OF_CONDUCT.

⁸⁴ Fundamental Principles on the Status of Non-governmental Organisations in Europe. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/8/b/18045.pdf>.

⁸⁵ Recommendations on the legal status of non-governmental organizations in Europe. URL: <https://www.coe.int>.

⁸⁶ Code of Good Practice for Civil Participation in the Decision-Making Process. URL: <https://www.coe.int>.

⁸⁷ European Charter of Active Citizenship. URL: <http://www.activecitizenship>.

⁸⁸ Law on non-governmental organisations. URL: <https://www.venice.coe.int>.

суспільства (Латвія), односторонніх стратегій, прийнятих урядом (Угорщина, Польща, Данія, Чехія) ⁸⁹.

Реалізація прийнятих документів щодо встановлення діалогу громадянського суспільства та держави на сучасному етапі забезпечується за допомогою різних технологій: політичні документи довгострокового характеру, які виконують функції планів реалізації (Хорватія, Естонія, Угорщина та Польща) або деталізовані річні плани відповідальних осіб/органів (Чехія, Латвія, Велика Британія); «кодекси» щодо процедур фінансування (Велика Британія, Хорватія, Естонія); урядові програми, як-то фонди та фундації (Хорватія, Чехія, Данія, Угорщина, Естонія); програми зміцнення потенціалу та програми розвитку спільнот (Велика Британія); «оперативні програми», які фінансуються зі структурних фондів ЄС в якості складових національних планів розвитку країн-членів ЄС (Угорщина, Польща) ⁹⁰.

Таким чином, створена у відповідності до європейських демократичних стандартів правова база забезпечує прийняття вироблених правил і державними інституціями, і громадянським суспільством, дозволяє уніфікувати вироблення механізмів вирішення можливих конфліктів та подолання протиріч у розробці державних стратегій, сприяє підвищенню рівня свідомості громадян та коригує можливі відступи у дотриманні демократичних цінностей.

Ефективність розвитку громадянського суспільства зумовлюється рівнем фінансової підтримки діяльності його інститутів, зокрема, неприбуткових громадських організацій. За допомогою оцінки джерел фінансових ресурсів можна визначити ступінь впливу держави на діяльність громадського сектору, готовності власне громадян сприяти розвитку ОГС, здатність громадських організацій до пошуку альтернативних джерел

⁸⁹ Державна політика розвитку громадянського суспільства : моніторинг ефективності. Європейський досвід. К. : ПРООН, 2011. С. 20.

⁹⁰ Державна політика розвитку громадянського суспільства : моніторинг ефективності. Європейський досвід. К. : ПРООН, 2011. 97 с.

залучення коштів за допомогою новітніх технологій краудфандингу, краудсорсингу, фандрайзингу⁹¹.

Л. Мельник у своїй науковій праці стверджує, що аналіз планів фінансування організацій громадянського суспільства в європейських країнах показує, що рівень залучення коштів організаціями громадянського суспільства високий. Крім того, це характерно як для країн з меншими частками державних фондів (Великобританія) так і для країн з найвпливовішою фінансовою участю держави (Німеччина, Данія). Відтак, державне фінансування громадських організацій у Великобританії становить третину загального доходу, більшість з яких кошти з державних джерел спрямовуються на організації, що працюють у сфері соціальних послуг⁹².

Побудова фінансової спроможності та стабільності громадянського суспільства країн Центральної і Східної Європи відбувається за допомогою залучення різних технологій, зокрема, грантових проектів, державної допомоги, укладення контрактів і т.д.⁹³.

Аналіз схем фінансування ОГС в європейських країнах свідчить про високий рівень залучення громадськими організаціями коштів у країнах стабільної демократії. При чому це характерно, як для країн з низьким показником частки державного фінансування (Великобританія), так і для тих країн, де фінансова участь держави є найвпливовішою (Німеччина, Данія). Так, у Швейцарії показник державних субсидій, спрямованих на підтримку громадського сектору у 2018 р. склав 58 %. Фінансування громадських організацій Великобританії з боку держави складає третину їхнього загального доходу, більша частина фінансування з державних джерел розподіляється між організаціями, що працюють у сфері постачання

⁹¹ Матвійчук А. В. Права і свободи людини і громадянина як політичний корелят взаємовідносин держави і громадянського суспільства. *Гілея : науковий вісник*. 2019. Вип. 150 (3). С. 46.

⁹² Мельник Л. А. Європейський досвід ефективної взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства. *Інвестиції : практика та досвід*. 2020. № 4. С. 119.

⁹³ Майсара А. Міжнародний досвід організації конструктивного діалогу між організаціями громадянського суспільства та державними органами. *Інвестиції : практика та досвід*. 2018. № 11. С. 134.

соціальних послуг. За допомогою урядової програми «Grassroots Grants»⁹⁴ благодійницькі організації Сполученого Королівства у за 2018-2020 рр. отримали понад 38 млн. фунтів стерлінгів⁹⁵.

У Німеччині частка державного фінансування діяльності громадських організацій складає 64,3 % від загального доходу громадських організацій. Проведене консалтинговою компанією Nordlicht Management Consultants GmbH 77 у 2020 р. опитування членів самих організацій щодо фінансових ресурсів, з одного боку, підтвердило збереження пріоритетності державного фінансування у майбутньому; з іншого – актуалізувало збільшення значення пожертвувань у забезпеченні фінансової самостійності неприбуткового сектору та прогнозованість відносного зменшення ролі державних субсидій. Втім ця тенденція зберігається для 44 % організацій, для яких державна підтримка не є пріоритетним джерелом діяльності⁹⁶.

Датські громадські організації отримують дуже великий обсяг фінансування з центрального бюджету у сфері міжнародного розвитку. У 2008 р. за каналами датських НУО було поділено приблизно 1 млрд. крон (155 млн. євро) двосторонньої допомоги Данії. В Австрії в 2020 р. фінансові ресурси діяльності громадських організацій склали в цілому 510 млн. євро, з яких 65 % припадало на пожертвування⁹⁷.

Побудова фінансової спроможності та стабільності громадянського суспільства країн Центральної та Східної Європи відбувається за допомогою залучення різних технологій, зокрема, грантових проектів, державної допомоги, заключення контрактів тощо. Результати досліджень свідчать про наявність певних успіхів. Наприклад, за період 2009-2019 рр. Хорватія профінансувала 27543 проектів ОГС і на потреби сектору було виділено понад 320 млн. євро. Лише у 2020 р. серед ОГС розподілили понад 65,3 млн.

⁹⁴ Grassroots Grants. URL: <https://calgaryfoundation.org>.

⁹⁵ Мелекесцева Х. Джерела фінансування громадських організацій : європейський та український досвід. URL: <http://rozvytok-hromady.com/blog/04-01-2016/djerela-finansuvanniahromadskyx-orhanizacii-ievropeiskyyi-ta-ukrainskyi-dosvid>.

⁹⁶ Deutscher NGO-Report. Hamburg : Nordlicht Management Consultants GmbH, 2010.

⁹⁷ Державна політика розвитку громадянського суспільства : моніторинг ефективності. Європейський досвід. К. : ПРООН, 2021. С. 47.

євро державних ресурсів. За даними дослідження, проведеного серед ОГС, які отримували у 2020 р. гранти з державного бюджету, майже 70 % ОГС поклались на бюджетне фінансування центрального, регіонального або місцевого урядових рівнів у якості головного джерела фінансування⁹⁸.

Так, громадські організації в Чехії після запровадження спеціального методу фінансування ЄС фінансуються з Державного бюджету та всіх місцевих бюджетів. В інших країнах така допомога використовується для розширення можливостей органів місцевого самоврядування, тоді як у Чеській Республіці частина коштів використовується для підтримки розвитку неурядових організацій. Позитивним кроком є можливість міністерств досягти довгострокових домовленостей з некомерційними організаціями⁹⁹.

Особливістю функцій громадянського суспільства в Європі полягає в тому, що держава визнає та використовує потенціал соціальних ресурсів для надання якісних та економічно ефективних соціальних послуг шляхом розробки інноваційних методів, поширення благодійності та надання цілеспрямованої та дієвої благодійної допомоги. Громадяни беруть участь у прийнятті рішень і, отже, враховують інтереси різних соціальних груп, а рішення мають більшу ефективність¹⁰⁰.

Водночас, проблема функціонування сучасного європейського громадянського суспільства також пов'язана зі зменшенням громадянського простору, особливо зменшенням простору для активної участі громадськості. Ця тенденція відображається не тільки в країнах, які продовжують боротьбу із самодержавними урядами, але і в демократичних країнах, які мають давню традицію підтримувати свободу слова. Однією з причин цього явища є відсутність інтересу до громадської діяльності в різних країнах. Уряди цих держав обмежують і стримують громадян від участі у суспільному житті,

⁹⁸ Monitoring the Effectiveness of State Policies on Civil Society Development. European Experience. UNDP Civil Society Development Programme. URL: <http://www.ua.undp.org>.

⁹⁹ Матійчик А. Волонтерська діяльність як детермінанта розвитку громадянського суспільства. *Грані*. 2018. № 8. С. 101.

¹⁰⁰ Гураль П. Ф. Громадянське суспільство і держава в Україні: взаємодія і розвиток. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 3. С. 13.

запобігаючи змінам. Дієвим інституціональним механізмом стимулювання розвитку громадянського суспільства у країнах світу є утворення консультативно-дорадчих органів як ефективного інструменту прямої участі населення у формуванні та реалізації політики на всіх рівнях, а також окремих органів у системі законодавчої або виконавчої влади, відповідальних за координацію роботи органів публічної влади з питань взаємодії з структурами громадянського суспільства (табл. 3.1) ¹⁰¹.

Ефективним методом покращення участі громадян та соціального капіталу є використання онлайн-платформ для залучення громадян до прийняття рішень. Традиційна практика налагодження діалогу між державними установами та громадськістю передбачає здійснення публічного обговорення. Так, Кодекс практики консультацій Великобританії ¹⁰² чітко визначає цей обов'язок, підкреслюючи, що лише публічні консультації уряду або лише переговори із зацікавленими сторонами щодо збору фактичної інформації з конкретних тем не можуть розглядатися як фактичні консультації з громадськістю. У Німеччині добре відомою є підхід щодо збільшення шансів прийняти законопроект у парламенті, відображаючи результати публічних обговорень у своїх пояснювальних записках ¹⁰³.

Починаючи з 2011 р. в Латвії, створена двома молодими підприємцями інтернет-платформа, дозволила людям представляти політичні ініціативи і проводити збір підписів підтримки в режимі онлайн. Така ініціатива повинна відповідати таким умовам: бути розміщеною на платформі Mana Balss (My Voice) і отримати підтримку більше 10 тис. підтримуючих. З моменту запуску цього сайту, 12 ініціатив зібрали необхідну кількість підписів, а 7 з них стали законами після дебатів в Сеймі ¹⁰⁴. Загалом, у країнах ЄС

¹⁰¹ Сенча С. А. Аналіз можливості адаптації досвіду зарубіжних країн для стимулювання розвитку громадянського суспільства в Україні. *Право та державне управління*. 2020. № 1. том 2. С. 170.

¹⁰² Code of Practice on consultations. URL: <https://assets.publishing.service.gov.uk>.

¹⁰³ Мельник Л. А. Європейський досвід ефективної взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 4. С. 120.

¹⁰⁴ Мельник Л. А. Європейський досвід ефективної взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 4. С. 121.

поступово відмовляються від формату засідань консультативно-дорадчих органів на користь онлайн-консультацій з громадськістю.

Таблиця 3.1

Інституціональні механізми стимулювання розвитку громадянського суспільства (на прикладі країн Європи)

Країни	Інституціональні механізми стимулювання розвитку громадянського суспільства	Інструменти реалізації
Великобританія	окреме міністерство з питань реалізації та моніторингу державних програмних документів щодо сприяння недержавному сектору	координація роботи міністерств щодо співпраці з інститутами громадянського суспільства (далі – ІГС)
Данія, Польща, Угорщина	міністерські бюро з реалізації та моніторингу державних програмних документів щодо сприяння недержавному сектору	координація роботи міністерств щодо співпраці з ІГС
Естонія, Латвія	парламентські комітети з питань моніторингу виконання програм сприяння розвитку громадянського суспільства	виконання програм сприяння розвитку громадянського суспільства
Канада, Нідерланди	громадянські форуми незалежна платформа участі	у прийнятті рішень державного рівня
Німеччина	громадські журі	громадська участь у прийнятті рішень на рівні федеральних земель і місцевих громад
Хорватія	урядове бюро з питань моніторингу виконання програм сприяння розвитку громадянського суспільства	координація роботи міністерств щодо співпраці з ІГС

Характеризуючи стан розвитку громадянського суспільства в Європі необхідно виділити декілька тенденцій. По-перше, процес зміцнення демократичності інституційного клімату зберігається майже у всіх

держав-членах ЄС з Центральної і Південно-Східної Європи. Дослідження Eurobarometer 2020 р.¹⁰⁵ підтверджує високі показники розвиненості громадянського суспільства в країнах сталої демократії. Так, громадяни більше 15 країн, зокрема, Швеції (95 %), Данії (92 %), Нідерландів (81 %) вважають, що їхній голос має значення на національному рівні і можуть здійснювати вплив на владу¹⁰⁶. В цих країнах продовжується процес підвищення рівня обізнаності суспільства та розвиток його потенціалу, формування правового середовища для ефективної участі громадянського суспільства, пошук та вироблення нових форм взаємодії державних структур та інститутів громадянського, зокрема, через інституціоналізацію консультацій, діалог та співпрацю між громадянським суспільством і владою, формування культури участі через підвищення інформованості громадян та нарощування потенціалу громадянського суспільства.

Для держав з розвинутою демократією залишається характерним розуміння громадянського суспільства як рівноправного партнера у вирішенні соціально-економічних, гуманітарних і політико-правових завдань. Специфіка європейського типу функціонування громадянського суспільства полягає у визнанні та використанні з боку держави ресурсного потенціалу суспільства у наданні якісних та економічно ефективних соціальних послуг шляхом вироблення інноваційних підходів, поширенні благодійництва та надання адресної і оперативної благодійної допомоги; неполітичним, тобто без мети здобуття політичної влади, представленням та просуванням інтересів різних груп населення; участю громадян в ухваленні рішень і, як результат, забезпечення більшої ефективності цих рішень з огляду на врахування інтересів різних соціальних груп; здійсненням

¹⁰⁵ Standard Eurobarometer 93 : Summer 2020. URL: <https://data.europa.eu>.

¹⁰⁶ Демида І. Взаємовідносини держави та громадського суспільства в зарубіжних країнах : досвід для України. *Забезпечення конструктивного діалогу між владою та суспільством* : матеріали наук.-практ. конф., м. Одеса, 28 квіт. 2016 р. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2020. С. 53.

громадського контролю за владою та проведення ефективної боротьби із корупцією¹⁰⁷.

Водночас проблеми функціонування сучасного громадянського суспільства в Європі пов'язані також із скороченням громадянського простору, зокрема, звуженням простору для активної громадської участі, що викликане необхідністю подолання викликів, у тому числі і з тероризмом, екстремізмом, маргіналізацією нових груп, ісламофобії. Ця тенденція характерна не тільки для країн, які боролися проти репресивних або авторитарних урядів, але й для демократичних з давно існуючими традиціями в підтримку свободи слова. Серед причин цього явища виділяють, з одного боку, відсутність зацікавленості, особливо у країнах нової демократії або країнах, що знаходяться у перехідному стані, у реалізації громадянської активності. Уряди цих держав, запобігаючи змінам, стримують і не стимулюють участь громадян у державному житті. З іншого – скорочення громадянських свобод, зменшення суспільного простору виступає як відповідь на страх перед глобальною проблемою тероризму¹⁰⁸.

По-друге, хоча сектор громадянського суспільства і демонструє зростаючу силу і зрілість у багатьох країнах Європи, все ж продовжує зберігати нестійкість та нестабільність. Так, певні поліпшення вдалось здобути Болгарії, громадянське суспільство якої демонструє позитивну динаміку у посиленні інституціоналізації участі громадян у політичному процесі; Чехії, новий уряд якої, незважаючи на протиріччя в правлячій коаліції, зміг відновити стабільність. У Словаччині поряд із негативними оцінками щодо концентрації власності на ЗМІ спостерігаємо позитивні зміни у судовій системі, що свідчить про можливості підвищення прозорості цієї системи в майбутні роки. Албанія поліпшила нормативно-правову бази щодо доступу до інформації та консультацій з громадськістю в законодавчому

¹⁰⁷ Гураль П. Ф. Громадянське суспільство і держава в Україні : взаємодія і розвиток. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 3. С. 14.

¹⁰⁸ Мельник Л. А. Європейський досвід ефективної взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства. *Інвестиції : практика та досвід*. 2019. № 4. С. 121.

процесі. Активний розвиток та реальний вплив на уряд продовжують здійснювати громадські організації Грузії, правове середовище якої дозволяє громадянському суспільству працювати без утисків. Стабільність організаційного потенціалу та позитивну динаміку взаємовідносин громадського сектору та влади демонструє Хорватія. Сприятливе правове середовище та розгалужена інфраструктура сприяють поліпшенню партнерських відносин держава-громадянське суспільство в Чехії та Естонії¹⁰⁹.

Отже, досвід європейських країн демонструє, що становлення громадянського суспільства є довготривалим і дуже складним процесом. Аналізуючи європейський та вітчизняний досвід, можна стверджувати, що на сьогодні основними шляхами до побудови громадянського суспільства в Україні є¹¹⁰: розширення масової бази влади, поліпшення політичної культури людей та створення нових можливостей для громадян брати участь в управлінні державними справами; формування реального інституту громадянського суспільства з ринковим та неринковим характером; максималізація сфери судового захисту прав і свобод людини та формування повагу до права і закону; постійне вдосконалення механізму контролю, тобто механізму зворотного зв'язку від суспільства до країни; на основі встановлення найширших відносин із зарубіжними країнами, зміцнення свободи інформації та публічності; підвищення рівня обізнаності громадськості та подолання негативних соціальних явищ тощо.

Таким чином, країнам Європи вдалося створити дієздатну структуру для підтримки розвитку громадянського суспільства і стабільного діалогу між державою і громадянським суспільством. Процес розробки ефективних практик взаємодії між ними триває, поліпшення умов для більш ефективної співпраці, розробка і впровадження нових фінансових інструментів. У всіх

¹⁰⁹ Мельник Л. А. Європейський досвід ефективної взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства. *Інвестиції : практика та досвід*. 2019. № 4. С. 122.

¹¹⁰ Козар Ю. Базові засади розбудови інституту громадянського суспільства в Україні : європейський та вітчизняний досвід. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 1. С. 96.

країнах Європи є загальне розуміння і визнання того, що громадянське суспільство є одним з найважливіших актором в розвитку співпраці з урядом.

3.2 Державно-управлінські механізми вирішення існуючих суперечностей функціонування інститутів громадянського суспільства в Україні

Проблема забезпечення ефективного публічного управління ще більше актуалізувалася з початком повномасштабного вторгнення на територію України країни-агресора – російської федерації. Саме завдяки механізмам ефективного публічного управління суспільною системою України, усіх її складових, державна влада формує й реалізовує політику національної безпеки, оборони і захисту, розвитку економіки і підприємництва, соціальну та гуманітарну політику, сприяє розвитку і організації суспільного життя в Україні, дає відсіч ворогу, відновлює інфраструктуру та соціальні структури.

24 лютого 2022 року життя українського суспільства змінилося. У зв'язку з повномасштабним вторгненням агресора, Указом Президента України був введений воєнний стан в Україні ¹¹¹. Даний правовий режим спричинив певні інституційні зміни в державі, які вагомо вплинули на діяльність органів державної влади й органів місцевого самоврядування. Відбувся певний перерозподіл функцій на різних рівнях та між органами державної влади. Система влади трансформується відповідно до необхідності відповіді загрозам.

Однак війна по-своєму пришвидшила цей процес і навіть спричинила формування власної моделі українського громадянського суспільства. Суспільні інститути миттєво модифікували свою діяльність відповідно до умов воєнного стану, переорієнтувавши її на допомогу силам оборони та безпеки, реалізацію гуманітарних, інформаційних, просвітницьких, наукових

¹¹¹ Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.

проектів, розвиток горизонтальних зв'язків між різними рівнями громадянського суспільства, органами публічної влади, бізнесом і навіть міжнародними організаціями.

Відомо, що громадянське суспільство і держава, як дві взаємодіючі частини єдиної суспільної системи, у своєму розвитку взаємо зумовлюють одне одного. В умовах війни цей зв'язок значно посилюється. Розвиток громадянського суспільства не зупиняється і суттєво впливає на удосконалення інститутів публічної влади. Особливістю сучасного етапу взаємодії громадського суспільства і держави в Україні є те, що це відбувається в умовах нової реальності, коли громадянське суспільство і держава об'єднані спільною метою – перемогти ворога, зберегти життя і здоров'я українців, відновити територіальну цілісність держави, захистити суверенне право українського народу самому визначати, як відбудувувати й розвивати країну. В таких умовах гостро постає питання налагодження консолідації та забезпечення єдності громадянського суспільства і керівної політико-управлінської еліти. Згуртованість, спільна воля до перемоги і недекларативний патріотизм українців стали важливими чинниками, які допомагають у боротьбі з російською агресією ¹¹².

На сучасному етапі для суспільства актуальними є питання, пов'язані з розслідуванням масових порушень прав людини та злочинів проти людяності, допущених під час повномасштабної війни, яку розв'язала проти України Росія, увічненням пам'яті українських патріотів, які віддали життя за свободу й незалежність України, допомогою потерпілим під час воєнних подій і питання захисту державного суверенітету й територіальної цілісності.

Позитивний вплив на оновлення системи державного управління та підвищення її ефективності справляє заміщення відповідальних посад в органах влади всіх рівнів, правоохоронних і безпекових структурах учасниками Євромайдану, представниками ЗСУ, активістами волонтерського

¹¹² Механізм функціонування громадянського суспільства в умовах війни (осінні читання) : збірник тез Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти (18 листопада 2022 року) / упор. Ю. М. Шевців. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 102.

руху та громадських організацій. Потужний кадровий потенціал громадянського суспільства має й надалі рекрутуватися до системи державної влади задля підвищення ефективності її роботи та посилення обороноздатності України.

Українське суспільство сьогодні, як ніколи усвідомлює важливу роль, яку відіграють ІГС у житті держави. Сьогодні інститути громадянського суспільства працюють у соціальній, культурній і комунікативній сферах, за напрямками правозахисту, аналізу політики, залучені до процесів реформування, зокрема децентралізації. За результатами опитування самих представників ІГС, останні відзначали ряд актуальних проблем розвитку організацій ІГС, що наведені у таблиці 3.2 ¹¹³.

Таблиця 3.2 Проблеми розвитку ІГС

Назва проблем	% опитаних, які вказали на проблему, як важливу
Фінансові складнощі: брак фінансування, зокрема постійного, відсутність українських донорів, неможливість виділяти кошти для організаційного розвитку організації	55%
Проблеми у взаємодії з державою: погрози з боку влади, корупція, відсутність діалогу з владою, неналежне виконання з боку влади законів, що стосуються ОГС та реалізації їхніх прав	43%
Кадрові проблеми: недостатній професійний рівень, вплив професійних кадрів, проблеми з підвищенням кваліфікації	23%

За оцінкою Центру суспільних досліджень Національного інституту стратегічних досліджень, протягом останніх років змінюються напрями діяльності громадських організацій. Зокрема, серед нових зареєстрованих

¹¹³ Гончарук В. В. Взаємодія інститутів громадянського суспільства та держави в умовах воєнного стану. *Шевченківська весна – 2023 : публічне управління та державна служба* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (Київ, 29 берез. 2023 р.) /за заг. ред. Л. Г. Комахи. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2023. С. 124.

громадських організацій значну кількість становлять організації, орієнтовані на: розв'язання проблем військовослужбовців (допомогу українським військовим та учасникам і ветеранам АТО-ООС); захист прав і потреб внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та громадян, які постраждали від конфлікту та окупації; волонтерську діяльність, зокрема зорієнтованої на надання допомоги цивільному населенню (ВПО, громадянам України, які мешкають у прифронтовій зоні – на підконтрольній Україні території Луганської і Донецької областей). Загроза здоров'ю українській нації, спричинена COVID-19, викликала потужне зростання волонтерського руху та активізацію діяльності благодійних організацій, фондів ¹¹⁴.

В зв'язку з розв'язанням повномасштабної війни в Україні, діяльність ІГС, спрямована на волонтерство, благодійність, а також вирішення соціальних проблем окремих категорій осіб, що звісно має позитивний характер, особливо в умовах обмеженості бюджетного фінансування та неефективності механізмів надання допомоги таким особам з боку держави.

Водночас, така діяльність не призводить до суттєвого впливу на покращення політичної та соціально-економічної ситуації в державі загалом, адже не тільки не стимулює органи державної влади та органи місцевого самоврядування бути більш ефективними, а й навпаки, дозволяє таким чином переадресувати ІГС вирішення проблемних питань, які мали б вирішувати органи влади ¹¹⁵.

Фактично, безпосередній вплив на діяльність органів влади здійснюють ІГС, які виконують консультативно-дорадчі (діяльність громадських рад, участь у розробленні та аналізі проектів нормативно-правових актів) та контрольні функції (антикорупційна діяльність, контроль за ефективним використання коштів органами влади та їх посадовими особами). На даний час в Україні діє Порядок проведення консультацій з громадськістю з питань

¹¹⁴ Гончарук В. В. Реалізація механізмів взаємодії органів влади та інститутів громадянського суспільства. *Аспекти публічного управління*. 2022. № 10.5. С. 36.

¹¹⁵ Механізм функціонування громадянського суспільства в умовах війни (осінні читання) : збірник тез Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти (18 листопада 2022 року) / упор. Ю. М. Шевців. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 89.

формування та реалізації державної політики, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», який визначає основні вимоги до організації і проведення органами виконавчої влади консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики ¹¹⁶.

Наступний крок, яким було задекларовано курс на посилення участі громадськості у процесі контролю за діяльністю влади – запровадження інституту рад громадського контролю. Зокрема, Рада громадського контролю при Національному антикорупційному бюро України, запроваджена відповідно до статті 31 Закону України від 14 жовтня 2014 року № 1698-УП «Про Національне антикорупційне бюро України» з метою забезпечення прозорості та цивільного контролю за діяльністю бюро ¹¹⁷.

Відповідно до Закону Рада громадського контролю діє у складі 15 осіб та формується на засадах відкритого та прозорого конкурсу, який проводиться шляхом рейтингового інтернет-голосування громадян, які проживають на території України. Таким чином, дієвим інституціональним механізмом стимулювання розвитку громадянського суспільства у країнах світу є утворення консультативно-дорадчих органів як ефективного інструменту прямої участі населення у формуванні та реалізації політики на всіх рівнях, а також окремих органів у системі законодавчої або виконавчої влади, відповідальних за координацію роботи органів публічної влади з питань взаємодії зі структурами громадянського суспільства ¹¹⁸.

Співпраця органів влади та інститутів громадянського суспільства на сьогодні регулюється Міжнародними зобов'язаннями та стандартами у сфері

¹¹⁶ Гончарук В. В. Нормативно-правове регулювання та інституційне забезпечення взаємодії органів державної влади та інститутів громадянського суспільства. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2022. № 17. С. 925.

¹¹⁷ Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 № 996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF#n30>.

¹¹⁸ Гончарук В. В. Реалізація механізмів взаємодії органів влади та інститутів громадянського суспільства. *Аспекти публічного управління*. 2022. № 10.5. С. 37.

сприяння розвитку громадянського суспільства. Однією з форм такої взаємодії є громадські консультативно-дорадчі органи – осередки організованого впливу громадянського суспільства (як громадян, так і їх об'єднань) на діяльність органів державної влади або органів місцевого самоврядування. Статус консультативно-дорадчого органу, повноваження, основні напрями і форми діяльності визначаються положенням про конкретний орган чи спеціальним актом відповідного державного органу – постановою, розпорядженням, наказом тощо. Порядок створення консультативно-дорадчих органів визначається Постановою Кабінету Міністрів України «Питання консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, утворених Кабінетом Міністрів України» від 17 червня 2009 р. № 599 ¹¹⁹. Надання права на утворення консультативно-дорадчих органів центральними органами виконавчої влади передбачається відповідним положенням про центральні органи виконавчої влади ¹²⁰.

Схвалення 16 червня 2021 р. Кабінетом Міністрів України проекту Указу Президента України «Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021- 2026 роки» ¹²¹ стало важливим кроком на шляху завершення процесу оновлення формату взаємодії органів виконавчої влади та громадянського суспільства. Наступним етапом подальших змін має стати підготовка за участю інститутів громадянського суспільства форм звітності, моніторингу та оцінки виконання нового документу державної політики.

Враховуючи досвід зарубіжних країн, проаналізованих у підрозділі 3.1, доцільно:

¹¹⁹ Питання консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, утворених Кабінетом Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.06.2009 № 599. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/599-2009-%D0%BF#Text>.

¹²⁰ Питання консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, утворених Кабінетом Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.06.2009 № 599. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/599-2009-%D0%BF#Text>.

¹²¹ Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки : Указ Президента України від 27.09.2021 № 487/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#n17>.

передбачити два об'єкти моніторингу та оцінки: План заходів та Національна стратегія;

при розробці системи індикаторів виконання Плану заходів орієнтуватися на досягнення результату (ухвалення нормативно-правового акту, який вирішує конкретні проблеми правового регулювання; створення консультативно-дорадчого органу, проведення просвітницьких заходів та ін.). Шкала значень оцінки має враховувати стадії виконання завдання для визначення прогресу реалізації заходів. На прикладі ухвалення нормативно-правових актів це може бути стадія розробки проекту, проведення публічних консультацій, етапи розгляду у Верховній Раді України;

при визначенні індикаторів реалізації Національної стратегії виходити з того, що вони мають інформувати про вплив на громадянське суспільство та суспільні зміни, що очікувалися як результат виконання її завдань. У даному випадку застосування кількісних індикаторів підвищить точність оцінки ефективності документу державної політики за умови їх безпосереднього зв'язку із заходами завдання (наприклад, кількість осіб, які скористалися податковою знижкою для пожертвувань громадських об'єднанням, через зміну її розміру чи спрощення порядку нарахування; результати опитувань адресатів заходів щодо дієвості запровадження змін);

використати позитивний досвід співпраці органів державної влади та ІГС для запровадження систематичного громадського моніторингу та оцінки виконання Національної стратегії¹²².

Адже, успішна взаємодія між органами влади та організаціями громадянського суспільства є запорукою якісної державної гуманітарної політики, спрямованої на потреби суспільства, підконтрольність та підзвітність йому, відповідність стратегічним національним інтересам. Реалізація реформ, спрямованих на вдосконалення самої системи публічної влади не можлива без участі в їх здійсненні інститутів громадянського

¹²² Питання консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, утворених Кабінетом Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.06.2009 № 599. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/599-2009-%D0%BF#Text>.

суспільства. Тому залучення громадянського суспільства до взаємодії з органами влади всіх рівнів розглядається як одне з основних завдань державної політики з модернізації системи управління в Україні ¹²³.

Саме тому в процесі організації партнерства між владою та інститутами громадянського суспільства потрібно організовувати більш тісну взаємодію в напрямках:

- 1) оцінки соціально-економічної ситуації на місцях (у місті, регіоні тощо);
- 2) розвитку громадських структур та вирішувати питання обміну інформацією, обговорення адміністративних рішень, громадських ініціатив;
- 3) напрацювання курсу конструктивного співробітництва органів влади з усіма об'єднаннями та організаціями, незалежно від їхньої політичної орієнтації;
- 4) підготовки та складання угод по взаємодії з усіх напрямів політичної та економічної практики, створення атмосфери соціального партнерства;
- 5) розроблення нормативно-правової бази розвитку третього сектору на всіх рівнях ¹²⁴.

Адже сьогодні більшість громадських організацій краще звернеться до будь-якого фонду, щоб отримати грант, ніж до органу державної влади. За умов відсутності відповідальності за взаємовідносини між владою та громадськими рухами, наша держава програє майбутнє. Уже сотні тисяч ідей, проектів – цінних думок української молоді, які дуже потрібні нашій державі – за копійки продано іноземним фондам або й віддано безкоштовно ¹²⁵.

І це попри те, що дієвим інструментом протидії сепаратизму і збереження територіальної цілісності держави є повноцінне використання

¹²³ Висоцька О. М. Удосконалення діалогу органів влади і громадськості на регіональному рівні. *Державне управління : теорія та практика*. 2022. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2012_2_37.

¹²⁴ Білецький В. С. «Третій сектор» як основа громадянського суспільства. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/4a0f470e-43aa-4726-8f20-a6364eede070/content>.

¹²⁵ Громадянське суспільство в Україні та «політика ідентичності». / Ю. Тищенко, С. Горобчишина; Укр. незалеж. центр політ. дослідж. К. : Агенство «Україна», 2010. С. 12.

громадського потенціалу в розвитку ефективного місцевого самоврядування. Хоч і в Україні за короткий період відбувся стихійний процес динамічної самоорганізації та помітного переструктурування громадянського суспільства. У надшвидкісному темпі постав сегмент громадськості, засвідчивши практичну спроможність ефективного розв'язання завдань, хронічно не вирішуваних державою – оборонних, правозахисних, соціальних тощо. Надалі поза системою органів державної влади активною є робота різних структур, ініціативних груп, що виявляється в цілеспрямованій діяльності з вирішення інформаційно-просвітницьких, моніторингових, експертно-аналітичних, мобілізаційних, благодійницьких та інших завдань. В окремих функціях саме активний і неоднорідний за своїм складом громадський сегмент у їх виконанні зробив внесок, співмірний або навіть більший за той, що традиційно належить уповноваженим на це органам державної влади. Фактично новостворені структури, мережі, рухи (навіть з мінімальними досвідом і ресурсами) виявилися більш дієвими за традиційні структури у відстоюванні інтересів і прав громадян.

Державно-управлінські механізми розв'язання існуючих суперечностей функціонування інститутів громадянського суспільства в Україні між органами влади і громадськості на державному та місцевому рівнях слід очікувати за умови розв'язання таких актуальних проблем:

забезпечення належної імплементації вимог законодавства щодо консультацій із громадською та формування громадських рад;

подолання вибіркового підходу, формального та епізодичного залучення до співпраці громадськості з органами державної влади;

недопущення дискредитації процедур, використання громадських рад як лобістського інструменту для просування вузькогрупових інтересів, проведення фальсифікованих або заангажованих громадських обговорень, експертиз, слухань;

уключення процедур залучення громадських рад до ухвалення рішень і консультацій із громадськістю до регламентів органів виконавчої влади;

забезпечення повноцінного висвітлення результатів взаємодії з громадськістю на веб-сайтах органів державної влади;

посилення механізмів відповідальності органів державної влади та їх посадових осіб за перешкоджання участі громадськості, передусім у питаннях реального доступу до інформації, забезпечення своєчасного й повного оприлюднення інформації;

підвищення рівня компетентності, інституційної спроможності, відповідальності як громадськості, так і органів державної влади, а також у цілому – правової, політичної, громадянської культури населення;

дотримання вимог законодавства щодо врахування конструктивних пропозицій громадськості за результатами консультацій або надання обґрунтувань неврахування таких пропозицій¹²⁶.

З метою підвищення ефективності взаємодії держави з інститутами громадянського суспільства і забезпечення умов їх співпраці на засадах партнерства та взаємо відповідальності:

1) розроблення і внесення в установленому порядку проектів регіональних цільових програм сприяння розвитку громадянського суспільства;

2) підготовка і подання узагальненої інформації про створення та діяльність громадських рад, утворених при центральних і місцевих органах виконавчої влади, пропозицій щодо комплексу системних заходів з удосконалення їх роботи, у тому числі в частині вдосконалення правового регулювання процедур взаємодії громадських рад та органів виконавчої влади;

3) підготовка і подання узагальненої інформації щодо участі молодіжних громадських організацій та їх об'єднань у розробленні, здійсненні державної молодіжної політики, програм, що стосуються молоді, та пропозицій щодо активізації діяльності цих організацій, об'єднань у

¹²⁶ Семьоркіна О. М. Взаємодія держави та інститутів громадянського суспільства. Міністерство юстиції України, 2023. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_33679.

здійсненні державної молодіжної політики, участі у програмах, що стосуються молоді;

4) аналіз практики діяльності структурних підрозділів органів виконавчої влади, відповідальних за зв'язки з громадськістю, за результатами такого аналізу вжиття додаткових заходів щодо вдосконалення їх діяльності, належного, в тому числі організаційно-технічного та кадрового, забезпечення;

5) розроблення та запровадження навчальних програм підвищення кваліфікації державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування з питань взаємодії органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування із громадськістю в процесі формування і реалізації державної, регіональної політики;

6) запровадження проведення оцінки результатів діяльності органів виконавчої влади, їх структурних підрозділів за напрямом «робота з громадськістю»;

7) розроблення і запровадження допоміжних (сателітних) рахунків національних рахунків, які дадуть змогу вести окремі облік, моніторинг та оцінку статистичних даних про інститути громадянського суспільства, що діють у всіх інституційних секторах;

8) підготовка і проведення міжнародної науково-практичної конференції з питань упровадження європейських стандартів щодо взаємодії органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з інститутами громадянського суспільства, а також наукових конференцій і круглих столів з питань розвитку громадянського суспільства;

9) проведення оцінки стану імплементації вимог Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля ¹²⁷.

¹²⁷ Семьоркіна О. М. Взаємодія держави та інститутів громадянського суспільства. Міністерство юстиції України, 2023. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_33679.

З метою впровадження практики волонтерства, забезпечення сприятливих умов для його розвитку:

1) підготовка та надання інформації щодо стану виконання Закону України «Про волонтерську діяльність» і пропозицій стосовно його вдосконалення;

2) опрацювання питань щодо розроблення державної цільової програми розвитку волонтерської діяльності, зокрема;

3) опрацювання питань стосовно розроблення державних цільових програм щодо розвитку інформаційного простору у сферах забезпечення доступу до інформації для людей із особливими потребами, захисту дітей від впливу шкідливої інформації, що передається засобами масової інформації, сприяння розвитку вітчизняних теле- та радіопрограм для дітей та юнацтва¹²⁸.

Для підвищення рівня громадянської та правової культури:

1) забезпечення взаємодії з інститутами громадянського суспільства у питаннях поширення серед населення ідеї нетерпимості до проявів корупції, пропагування переваг правомірної поведінки в усіх сферах суспільного життя;

2) розроблення методичних матеріалів щодо запровадження в загальноосвітніх та вищих навчальних закладах навчальних курсів з питань розвитку громадянського суспільства в Україні;

3) розроблення та запровадження на регіональному рівні комплексних заходів правової освіти громадян, зокрема з метою популяризації серед населення участі громадян у діяльності інститутів громадянського суспільства.

В умовах воєнного стану активізувалась участь у нормотворчій діяльності держави. Зокрема, Верховна Рада України упродовж 2022 року, від моменту початку повномасштабної агресії, розглянула й ухвалила понад

¹²⁸ Семьоркіна О. М. Взаємодія держави та інститутів громадянського суспільства. Міністерство юстиції України, 2023. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_33679.

400 законопроектів та постанов, які забезпечували вирішення різноманітних питань, пов'язаних із забезпеченням обороноздатності української держави, її функціонуванням, забезпеченням прав, свобод і законних інтересів громадян¹²⁹.

Зокрема, під впливом позиції громадянського суспільства України ухвалювалися такі закони як-от Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)» 3 березня 2022 року № 2108-IX¹³⁰; Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо заборони виготовлення та поширення інформаційної продукції, спрямованої на пропагування дій держави-агресора)» 3 березня 2022 року № 2109-IX¹³¹; Закон України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» 3 березня 2022 року № 2114-IX¹³² та інші. Своєрідним прикладом участі інститутів громадянського суспільства у правозастосовній діяльності держави – шляхом передачі їм повноважень державних органів, можна розглядати формування сил територіальної оборони фактично на основі добровольчого руху. Перші приклади цього процесу можна було спостерігати під час формування добровольчих батальйонів 2014 р. Починаючи з 24 лютого 2022 року це явище набуло масштабного характеру, а його правове оформлення відбулося з ухваленням змін до Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про основи національного спротиву» щодо надання можливості територіальній обороні виконувати

¹²⁹ Моніторинг прийнятих законодавчих актів та постанов Верховної Ради України. Державна аудиторська служба України. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/09/5/7366059>.

¹³⁰ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : Закон України від 03.03.2022 № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>.

¹³¹ Про внесення змін до деяких законів України щодо заборони виготовлення та поширення інформаційної продукції, спрямованої на пропагування дій держави-агресора : Закон України від 03.03.2022 № 2109-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2109-20#Text>.

¹³² Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України : Закон України від 03.03.2022 № 2114-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Text>.

завдання в районах ведення воєнних (бойових) дій» від 3 травня 2022 року № 2237-IX¹³³.

Отож, побудова демократичної правової України можлива виключно шляхом активної співпраці та взаємодії громадянського суспільства та держави в її інституціональному розумінні. Громадянське суспільство є основою демократичного суспільства, яке не може існувати без свободи, справедливості, верховенства права. Наявність різноманітних об'єднань громадян є невід'ємним елементом будь-якого демократичного суспільства. Фундаментальною характеристикою діяльності державних інституцій є законність і нормативність, що має наслідком необхідність правової основи взаємодії органів державної влади з інститутами громадянського суспільства. Практика доводить, що взаємодія органів державної влади з інститутами громадянського суспільства, навіть в умовах воєнного стану, завжди відбувається у правовому полі.

Наявна нормативна база визначає такі основні форми відповідної взаємодії: участь інститутів громадянського суспільства у нормотворчій діяльності держави; участь інститутів громадянського суспільства у правозастосовній діяльності держави; участь інститутів громадянського суспільства у правоохоронній діяльності держави. В умовах воєнного стану активізувалась участь інститутів громадянського суспільства у нормотворчій, безпековій й соціальній діяльності держави. Відповідна активність інститутів громадянського суспільства змусила українського законодавця вносити зміни у наявні нормативно-правові акти, що регламентують різні сфери суспільного життя. Водночас, в умовах воєнного стану представники українського громадянського сектору мають певні проблеми з інформацією та комунікацією з владними інституціями, а також проблеми використання інструментів громадської участі. Означена ситуація є наслідком прогалин у чинному законодавстві щодо особливостей регламентації такої взаємодії в

¹³³ Про внесення змін до Закону України «Про основи національного спротиву» щодо надання можливості територіальній обороні виконувати завдання в районах ведення воєнних (бойових) дій: Закон України від 03.05.2022 № 2237-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2237-20#Text>.

умовах воєнного стану. Необхідність правового вирішення вказаної проблеми визначає перспективу подальшого вдосконалення в означеній сфері.

На сьогодні вже напрацьовані державно-управлінські механізми розв'язання існуючих суперечностей щодо належної взаємодії з громадськістю. Проте існуючі правові механізми дуже часто фіксують недосконалість тих чи інших форм, методів таких взаємодії. А сама тема взаємодії влади з громадськістю більше переміщається в складову комунікації. Водночас з метою розв'язання існуючих суперечностей функціонування інститутів громадянського суспільства державно-управлінські механізми мають бути спрямовані на:

1. Активну участь громадськості у виробленні та реалізації державної політики – розвиток взаємодії, під час якої орган виконавчої влади залучає представників громадськості до робочих груп, експертних рад тощо в процесі вироблення проектів конкретних нормативно-правових актів, рішень та політик. Адже, представники громадськості є повноправними співучасниками процесу вироблення рішень та проектів нормативно-правових актів.

2. Партнерство – ступінь взаємодії, коли орган виконавчої влади та громадськість через свої об'єднання здійснюють взаємний обмін різного роду ресурсами (наприклад, надання громадськими об'єднаннями допомоги в підготовці та проведенні заходів органами виконавчої влади, надання органами виконавчої влади грантів на впровадження ініціатив громадськості тощо).

Висновки до 3 розділу

У країнах Європи розвиток громадянського суспільства пов'язують із стратегіями або участі громадян, або зміцненням організаціями громадянського суспільства, або соціальним підприємництвом.

Створена у відповідності до європейських демократичних стандартів правова база забезпечує прийняття вироблених правил і державними інституціями, і громадянським суспільством; дозволяє уніфікувати вироблення механізмів вирішення можливих конфліктів та подолання протиріч у розробці державних стратегій; сприяє підвищенню рівня свідомості громадян та коригує можливі відступи у дотриманні демократичних цінностей; дозволяє напрацювати державно-управлінські механізми розв'язання наявних протиріч функціонування інститутів громадянського суспільства в Україні.

Побудова фінансової спроможності та стабільності громадянського суспільства країн Центральної і Східної Європи відбувається за допомогою залучення різних технологій, зокрема, грантових проєктів, державної допомоги.

Державно-управлінські механізми розв'язання існуючих суперечностей функціонування інститутів громадянського суспільства в Україні між органами влади і громадськістю на державному та місцевому рівнях слід очікувати за умови розв'язання таких актуальних проблем: забезпечення належної імплементації вимог законодавства щодо консультацій із громадською та формування громадських рад; подолання вибіркового підходу, формального та епізодичного залучення до співпраці громадськості з органами державної влади; недопущення дискредитації процедур, використання громадських рад як лобістського інструменту для просування вузькогрупових інтересів, проведення фальсифікованих або заангажованих громадських обговорень, експертиз, слухань; посилення механізмів відповідальності органів державної влади та їх посадових осіб за

перешкоджання участі громадськості, передусім у питаннях реального доступу до інформації, забезпечення своєчасного й повного оприлюднення інформації.

В умовах воєнного стану активізувалась участь інститутів громадянського суспільства у нормотворчій, безпековій й соціальній діяльності держави. Адже, наявна нормативна база установлює форми взаємодії такі як: участь інститутів громадянського суспільства у нормотворчій діяльності держави; участь інститутів громадянського суспільства у правозастосовній діяльності держави; участь інститутів громадянського суспільства у правоохоронній діяльності держави.

В той же час подальше вирішення існуючих суперечностей функціонування інститутів громадянського суспільства полягає через узгодження державно-управлінських механізмів з активною залученістю громадськості у виробленні та реалізації державної політики на засадах партнерства задля збереження державного суверенітету України.

ВИСНОВКИ

З часу свого виникнення поняття і сутність «громадянського суспільства» вирізняється неоднозначністю бачення, тлумачень і підходів. У працях учених минулого і сучасності ось уже більше двох тисячоліть громадянське суспільство розглядається, аналізується та описується всесторонньо, конкретно і достовірно. Відповідно поняття «громадянське суспільство», вбираючи в себе різні загальнолюдські цінності, набуває все більшої смислової багатоваріантності.

Більшість сучасних тлумачень сутності громадянського суспільства засвідчує що це передусім людська спільнота, яка формується і розвивається у демократичних державах і представлена сукупністю недержавних відносин (економічних, соціальних, політичних, етнічних, духовно-культурних, конфесійних, правових, інформаційних, організаційних тощо) та мережею добровільно створених у різних сферах життєдіяльності позадержавних структур (об'єднань, організацій, спілок, асоціацій, клубів, центрів, фондів тощо). Вивчаючи громадянське суспільство як соціальну систему, що саморегулюється у форматі «люди – відносини», доречно виділити такі її базисні характеристики, як мету, принципи та результати.

Мета громадянського суспільства полягає в досягненні свободи – умови і способу само існування людини як активного та повноправного члена співтовариства, «рівного серед рівних», здатного формулювати ціннісні орієнтири та здійснювати свої різноманітні інтереси за тими нормами і правилами, що встановлені в суспільстві. Що стосується громадянського суспільства сучасної України, то його метою постає захист невід'ємних прав і свобод особистості, забезпечення її природних і соціальних потреб та інтересів.

Найбільш суттєві принципи громадянського суспільства склалися історично і сформульовані як його загальні ідеї: економічна свобода,

багатоманітність форм власності та ринкові відносини; безумовне визнання і захист природних прав людини і громадянина, що передбачає рівність усіх перед законом; відкритість та саморегуляція; розвиток демократії як політичного ідеалу і механізму життєдіяльності цієї системи; наявність правової держави, яка ґрунтується на ідеї верховенства права, принципах поділу і взаємодії гілок влади та невторчання держави у приватне життя.

Участь інститутів громадянського суспільства України в управлінні державними справами на сьогодні визначено низкою нормативно-правових актів. Зокрема, Указом Президента України від 15 вересня 2005 р. № 1276 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», Постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», Порядком сприяння проведення громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2008 р. № 976 і іншими нормативно-правовими актами. Впродовж останніх років нормативна база, що регулює діяльність організацій громадянського суспільства значно розширилась. Так, прийнято Закони України «Про громадські об'єднання», «Про благодійну діяльність і благодійні організації», «Про волонтерську діяльність» в основу яких покладено європейські стандарти. В результаті прийнятих змін до нормативних актів України забезпечено сприятливе законодавче поле для діяльності організацій громадянського суспільства.

Діяльність інститутів громадянського суспільства забезпечується в процесі діяльності усіх гілок влади, передбачених Конституцією України, – Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, Президентом України, органами державної виконавчої влади, місцевого самоврядування всіх рівнів, юридичними та фізичними особами.

Громадянське суспільство є виразником та захисником інтересів і прагнень різноманітних суспільних груп та громадян. Створення сприятливих умов для розвитку в суспільстві громадської ініціативи та

самоорганізації, формування та діяльності інститутів громадянського суспільства, налагодження партнерської взаємодії між ними та органами державної влади, органами місцевого самоврядування є метою Указу Президента України від 27.09.2021 № 487/2021 «Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки».

Водночас, суспільно-політична ситуація, що склалася в Україні після 24 лютого 2022 року засвідчила об'єктивну потребу у актуалізації засад державно-громадської взаємодії на рівні концептуальних документів державної політики. З врахуванням цього у 2023 році прийнято план заходів до 2024 року щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки.

Широкомасштабна воєнна агресія РФ проти України та запровадження воєнного стану не могли не позначитися заразом і на політичних процесах у нашій країні. Цей вплив визначається не лише такими передбаченими Законом України «Про правовий режим воєнного стану» обмеженнями, як: припинення виборів до органів влади всіх рівнів; заборона на проведення референдумів, демонстрацій, мітингів тощо; утворення військових адміністрацій. Війна переформувала політичне та інформаційне поле України. В Україні продовжують функціонувати основні гілки влади з розподілом повноважень відповідно до демократичних стандартів. Дієвим інструментом протидії сепаратизму і збереження територіальної цілісності держави є повноцінне використання громадського потенціалу в розвитку ефективного місцевого самоврядування.

За період 2022-2023 років громадяни виявили здатність до оперативної самоорганізації та міжсекторальної співпраці. А, громадянське суспільство України долучилося до вирішення соціальних проблем громадян у спосіб надання соціальної допомоги. Поза системою органів державної влади активно є робота різних структур, ініціативних груп, що виявляється в цілеспрямованій діяльності з вирішення інформаційно-просвітницьких,

моніторингових, експертно-аналітичних, мобілізаційних, благодійницьких та інших завдань.

Сьогодні значна частина громадян України переконана, що має брати участь у діяльності громадських об'єднань, зокрема у здійсненні ними контролю за державними органами задля спільної перемоги над агресором. Сьогодні найбільшу зацікавленість у вирішенні проблем, пов'язаних із війною, проявляють громадські організації правозахисного, гуманітарного, екологічного та іншого характеру. Разом з тим, компетенція громадянського суспільства охопила майже всі сфери суспільного життя, що закладає потенціал для відстоювання громадянами безпекових, соціальних, політичних, культурних інтересів.

01 грудня 2021 року Івано-Франківська ОДА видала розпорядження № 484 «Про схвалення проєкту регіональної цільової програми сприяння розвитку громадянського суспільства на 2022-2026 роки» і передбачає комплекс заходів, спрямованих на залучення громадськості до процесів формування та реалізації державної і регіональної політики; впровадження постійно діючої інформаційно-просвітницької кампанії; розширення участі громадськості регіону у процесах вироблення та реалізації місцевими органами виконавчої влади та місцевого самоврядування владних повноважень через розвиток консультативно-дорадчих органів та різних форм самоорганізації населення; стимулювання громадської активності населення Прикарпаття через впровадження форм заохочення ініціатив.

Однак, станом на 1 грудня 2023 року Івано-Франківська обласна рада не спромоглася прийняти рішення про схвалення поданої Івано-Франківською обласною державною адміністрацією програми сприяння розвитку громадянського суспільства в Івано-Франківській області на 2022-2026 роки. Без прийнятої регіональної програми та затверджених на неї коштів на сьогодні вплив громадськості на органи влади та суспільні процеси є незначним та безсистемним. Позитивні приклади налагодження ефективної співпраці між місцевими органами влади області та інститутами

громадянського суспільства є скоріш вираженням окремих політичних та міжособистісних обставин, ніж проявами системної практики.

Інструментом вирішення проблем розвитку громадянського суспільства в Івано-Франківській області стане прийняття та реалізація регіональної цільової програми, яка дозволить закріпити на місцевому рівні механізми удосконалення процесу взаємодії органів влади та інститутів громадянського суспільства. Регіональна програма розширить сферу відповідальності місцевих органів влади щодо сприяння розвитку громадянського суспільства, яка обмежена рамковими документами центрального рівня.

Європейські країни усвідомлюють роль громадянського суспільства і тому систематично залучають громадян та їх асоціації до формування та реалізації державної політики у різних сферах. У різних країнах Європи розвиток громадянського суспільства пов'язують із стратегіями або участі громадян, або зміцненням організаціями громадянського суспільства, або соціальним підприємництвом.

Державно-управлінські механізми розв'язання існуючих суперечностей функціонування інститутів громадянського суспільства в Україні між органами влади і громадськістю на державному та місцевому рівнях слід очікувати за умови розв'язання таких актуальних проблем: забезпечення належної імплементації вимог законодавства щодо консультацій із громадською та формування громадських рад; подолання вибіркового підходу, формального та епізодичного залучення до співпраці громадськості з органами державної влади; недопущення дискредитації процедур, використання громадських рад як лобістського інструменту для просування вузькогрупових інтересів, проведення фальсифікованих або заангажованих громадських обговорень, експертиз, слухань; посилення механізмів відповідальності органів державної влади та їх посадових осіб за перешкоджання участі громадськості, передусім у питаннях реального

доступу до інформації, забезпечення своєчасного й повного оприлюднення інформації.

Основою подальшої інституціоналізації взаємовідносин держави і громадянського суспільства в Україні мають стати принципи невтручання, дерегуляції та максимального залучення їхнього потенціалу як складової громадянського суспільства до процесів в державі з подальшою позитивною динамікою його розвитку: зростання впливу організацій громадянського суспільства на внутрішню та зовнішню політику держави; діяльність громадських організацій має опиратися на розгалужену та вивірену базу законодавства. Адже, тільки через активну участь громадськості у виробленні та реалізації державної політики на партнерських засадах з органами влади можливо досягти спільної мети збереження України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук А. Громадський контроль обмежений. Як війна впливає на рівень корупції в Україні. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/indeksiv-spryyunyattyu-koruptsiyi-uk.html>.
2. Безпекова ситуація в Україні в умовах війни : стан, загрози, напрями забезпечення : матеріали наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 26 вересня 2023 р.) / Редкол. : Вербенський М. Г., Опришко І. В., Кулик О. Г. та ін. Київ : ДНДІ МВС України, 2023. 301 с.
3. Білецький В. С. «Третій сектор» як основа громадянського суспільства URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/4a0f470e-43aa-4726-8f20-a6364eede070/content>.
4. Боротьба України за захист своїх кордонів є демонстрацією демократії в дії – дослідження «Індекс демократії» від The Economist. URL: <http://surl.li/lqvvt>.
5. Верховна Рада України продовжила строк дії воєнного стану в Україні. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/239496.html>.
6. Виборчий кодекс України : Закон України від 19.12.2019 № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>.
7. Висоцька О. М. Удосконалення діалогу органів влади і громадськості на регіональному рівні. *Державне управління : теорія та практика*. 2022. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2012_2_37.
8. Відомості про взаємодію обласної ради з іншими органами. URL: <https://orada.if.ua>.
9. Влада і суспільство: діалог через громадські ради : монографія Шайгородський Ю. Ж., Андрійчук Т. С., Дідух А. Я.; за заг. ред. Шайгородського Ю. Ж. К., 2011. 148 с.

10. Гарасимів Т. З., Чернописька В. З., Дашо Т. Ю. Громадянське суспільство: правовий імператив сучасності. Монографія. Львів, 2020. 301 с.
11. Гончарук В. В. Взаємодія інститутів громадянського суспільства та держави в умовах воєнного стану. *Шевченківська весна – 2023 : публічне управління та державна служба* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (Київ, 29 берез. 2023 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2023. 400 с.
12. Грамші Антоніо. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/posibnuku/307/7.pdf>.
13. Громадянське суспільство в Україні та «політика ідентичності» / Ю. Тищенко, С. Горобчишина ; Укр. незалеж. центр політ. дослідж. К. : Агенство «Україна», 2010. 296 с.
14. Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку : монографія / Г. Ю. Васильєв, В. Д. Воднік, О. В. Волянська та ін. ; за ред. М. П. Требіна. Х. : Право, 2013. 536 с.
15. Гураль П. Ф. Громадянське суспільство і держава в Україні : взаємодія і розвиток. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 3. С. 13–18.
16. Демида І. Взаємовідносини держави та громадського суспільства в зарубіжних країнах : досвід для України. *Забезпечення конструктивного діалогу між владою та суспільством* : матеріали наук.-практ. конф., м. Одеса, 28 квіт. 2016 р. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2020. 380 с.
17. Державна політика розвитку громадянського суспільства : моніторинг ефективності. Європейський досвід. К. : ПРООН, 2011. 97 с.
18. Державна політика розвитку громадянського суспільства : моніторинг ефективності. Європейський досвід. К. : ПРООН, 2021. 210 с.
19. Заславська А. Громадянське суспільство в умовах воєнного часу. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream.pdf>.
20. Івано-Франківська ОДА. URL: <https://www.if.gov.ua>.
21. Індекс сприйняття корупції у світі. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org>.

22. Інститути громадянського суспільства та інститут громадських організацій в Україні : теоретико-методологічні та нормативні аспекти. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_20126.

23. Козар Ю. Базові засади розбудови інституту громадянського суспільства в Україні : європейський та вітчизняний досвід. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 1. С. 96–105.

24. Колодій А. Ф. Громадянське суспільство. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / наук.-ред. кол. : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін.; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ : НАДУ, 2011. Т. 8.

25. Колодій А. Ф. Історична еволюція громадянського суспільства та уявлень про нього (формування ідеалу). URL: <http://www.ji.lviv.ua/n21texts/kolodij.htm>.

26. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

27. Майсара А. Міжнародний досвід організації конструктивного діалогу між організаціями громадянського суспільства та державними органами. *Інвестиції : практика та досвід*. 2018. № 11. С. 134–142.

28. Матвійчук А. В. Права і свободи людини і громадянина як політичний корелят взаємовідносин держави і громадянського суспільства. *Гілея : науковий вісник*. 2019. Вип. 150(3). С. 45–49.

29. Матійчик А. Волонтерська діяльність як детермінанта розвитку громадянського суспільства. *Грані*. 2018. № 8. С. 100–107.

30. Мелекесцева Х. Джерела фінансування громадських організацій : європейський та український досвід. URL: <http://rozvytok-hromady.com/blog/04-01-2016/djerela-finansuvanniahromadskyx-orhanizacii-ievropeiskyi-ta-ukrainskyi-dosvid>.

31. Мельник Л. А. Європейський досвід ефективної взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства. *Інвестиції : практика та досвід*. 2020. № 4. С. 119–124.

32. Механізм функціонування громадянського суспільства в умовах війни (осінні читання) : збірник тез Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти (18 листопада 2022 року) / упор. Ю. М. Шевців. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 290 с.

33. Моніторинг прийнятих законодавчих актів та постанов Верховної Ради України. Державна аудиторська служба України. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/09/5/7366059>.

34. Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до окремих ініціатив органів влади (липень 2023 р.). URL: <http://surl.li/kzeiw>.

35. Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до окремих ініціатив органів влади (грудень 2023 р.). URL: <http://surl.li/otfas>.

36. Перелік громадських організацій, зареєстрованих Південно-Західним міжрегіональним управлінням юстиції (м. Івано-Франківськ). URL: <https://data.gov.ua/dataset/2204>.

37. Питання консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, утворених Кабінетом Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.06.2009 № 599. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/599-2009-%D0%BF#Text>.

38. Підсумки 2023 року : громадська думка українців. URL: https://dif.org.ua/files/Books/2023/PDF/1_Press_release_2023_27.12_DIF.pdf.

39. Політична система України в умовах війни. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/politychna-systema-ukrayiny-v-umovakh-viyny>.

40. Політичний процес у незалежній Україні : підсумки і проблеми : монографія. Вид. 2-ге, доп. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. 704 с.

41. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.

42. Про внесення змін до деяких законів України щодо заборони виготовлення та поширення інформаційної продукції, спрямованої на пропагування дій держави-агресора : Закон України від 03.03.2022 № 2109-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2109-20#Text>.

43. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : Закон України від 03.03.2022 № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>.

44. Про внесення змін до Закону України «Про основи національного спротиву» щодо надання можливості територіальній обороні виконувати завдання в районах ведення воєнних (бойових) дій : Закон України від 03.05.2022 №2237-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2237-20#Text>.

45. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>.

46. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 № 996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF#n30>.

47. Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України : Закон України від 03.03.2022 № 2114-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Text>

48. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>.

49. Про затвердження плану заходів до 2024 року щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від

14.02.2023 № 160-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-2023-%D1%80#Text>.

50. Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.11.2008 № 976. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-%D0%BF#Text>.

51. Про затвердження регіональної цільової програми сприяння розвитку громадянського суспільства в Івано-Франківській області на 2016-2020 роки : Розпорядження Івано-Франківської ОДА від 25.12.2015. № 43-2/2015. URL: <https://orada.if.ua>.

52. Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» : Закон України від 07.02.2023 № 2915-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2915-IX#Text>.

53. Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» : Закон України від 08.11.2023 № 3429-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3429-20#Text>.

54. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки : Указ Президента України від 27.09.2021 № 487/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#n17>.

55. Про Національну стратегію у сфері прав людини : Указ Президента України від 24.03.2021 № 119/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text>.

56. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

57. Про схвалення регіональної цільової програми сприяння розвитку громадянського суспільства на 2022-2026 роки : Розпорядження Івано-Франківської ОДА від 01.12.2021 № 484. URL: <https://www.if.gov.ua/npas/pro-shvalennya-proyektu-regionalnoyi-cilovoyi-programi-spriyannya-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva-na-2022-2026-roki-2>.

58. Розвиток громадянського суспільства в Україні : минуле, сучасність, перспективи / за заг. ред. О. М. Руденко, С. В. Штурхецького. Острого : ІГСУ, Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. 328 с.

59. Семьоркіна О. М. Взаємодія держави та інститутів громадянського суспільства. Міністерство юстиції України, 2023. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_33679.

60. Сенча С. А. Аналіз можливості адаптації досвіду зарубіжних країн для стимулювання розвитку громадянського суспільства в Україні. *Право та державне управління*. 2020. № 1. Том 2. С. 170–179.

61. Соціологічні дослідження. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia>.

62. Становлення громадянського суспільства : європейський досвід та українські реалії : збірник матеріалів круглого столу / редкол. Дубінський В. А., Нечитайло В. В. Кам'янець-Подільський, 2015. 42 с.

63. Токвіль Алексіс де. Про демократію в Америці. У двох томах / Переклад з французької Григорія Філіпчука та Михайла Москаленка; Передмова Андре Жардена. К. : Видавничий дім «Всесвіт», 1999. 590 с.

64. Тримає стрій : Івано-Франківщина впродовж року повномасштабної війни. URL: <https://suspilne.media/367028-trimae-strij-ivano-frankivsina-vprodovz-roku-povnomasstabnoi-vijni>.

65. Українське суспільство в умовах війни. 2022 : Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ : Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.

66. Усаченко Л. М. Співпраця органів державної влади з інститутами громадянського суспільства. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej6/txts/07ylmigs.htm>.

67. Формування та становлення громадянського суспільства в Україні : монографія / авт. кол. : В. І. Цимбалюк, В. І. Гришко, І. В. Міщук та ін. Одеса : КУПРІЄНКО СВ, 2019. 158 с.

68. Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу. URL: <https://www.center.gov.ua>.

69. Цимбалюк В. І. Взаємодія органів влади з інститутами громадянського суспільства в умовах воєнного стану. *Юридичний вісник*. 2023. № 1 (66). С. 48–55.

70. Юркевич І., Романів А. Чергові повоснні парламентські та президентські вибори в Україні : організаційні питання та виклики для демократії. URL: <https://www.constjournal.com/pub/1-2023/cherhovi-povoienni-parlamentski-prezydentski-vybory-ukraini-orhanizatsiini-pytannia>.

71. Code of Conduct. Transparency and the EU. URL: http://ec.europa.eu/transparencyregister/public/staticPage/displayStaticPage.do?locale=en&reference=CODE_OF_CONDUCT.

72. Code of Good Practice for Civil Participation in the Decision-Making Process. URL: <https://www.coe.int>.

73. Code of Practice on consultations. URL: <https://assets.publishing.service.gov.uk>.

74. Conclusion of the Economic and Social Committee «The role and contribution of civil society organizations in the development of Europe». URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/lis/sign>.

75. Democracy Index 2021 : the China challenge. URL: <https://www.eu.com/n/campaigns/democracy-index-2022>.

76. Deutscher NGO-Report. Hamburg : Nordlicht Management Consultants GmbH, 2010.

77. Discussion book «The Commission and NGOs : Building a Stronger Partnership». URL: <https://www.eesc.europa.eu>.

78. European Charter of Active Citizenship. URL: <http://www.activecitizenship>.

79. European Social Policy – A Way Forward for the Union. URL: <https://www.europedeslibertes.eu>.

80. Fundamental Principles on the Status of Non-governmental Organisations in Europe. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/8/b/18045.pdf>.

81. Grassroots Grants. URL: <https://calgaryfoundation.org>.

82. Green Paper – European social policy. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content>.

83. Joint Transparency Register. URL: <https://eurlex.europa.eu/eli/treaty/lis/sign>.

84. Law on non-governmental organisations. URL: <https://www.venice.coe.int>.

85. Monitoring the Effectiveness of State Policies on Civil Society Development. European Experience. UNDP Civil Society Development Programme. URL: <http://www.ua.undp.org>.

86. Position Paper from the European Federation of Building and Woodworkers on fundamental social rights in the European Union. URL: <http://www.efbww.org/pdfs/FSR%20GB%20new.pdf>.

87. Recommendations on the legal status of non-governmental organizations in Europe. URL: <https://www.coe.int>.

88. Standard Eurobarometer 93 : Summer 2020. URL: <https://data.europa.eu>.

89. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007. URL: <https://eurlex.europa.eu/eli/treaty/lis/sign>.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

ПАСПОРТ

регіональної цільової Програми сприяння розвитку громадянського суспільства на 2022-2026 роки

1. Ініціатор розроблення Програми (замовник) – управління інформаційної діяльності та комунікацій з громадськістю Івано-Франківської облдержадміністрації.

2. Розробник Програми – управління інформаційної діяльності та комунікацій з громадськістю Івано-Франківської облдержадміністрації.

3. Термін реалізації Програми – 2022-2026 роки.

4. Етапи фінансування Програми – 2022-2026 роки.

5. Орієнтовні обсяги фінансування Програми (тис. грн.) – 2 440,00 тис. грн.

(два мільйони чотириста сорок чотири тисячі гривень)

Роки	Орієнтовні обсяги фінансування, тис.грн.			
	Всього	в т.ч. за джерелами фінансування		
		Обласний бюджет	Місцеві бюджети	Інші джерела
2022-2026	2440,00	2440,00	–	–
2022	420,00	420,00	–	–
2023	440,00	440,00	–	–
2024	510,00	510,00	–	–
2025	530,00	530,00	–	–
2026	540,00	540,00	–	–

6. Очікувані результати виконання Програми

Реалізація Програми дасть змогу: підвищити роль громадськості у формуванні та реалізації державної політики сприяння розвитку

громадянського суспільства в області; залучити інститути громадянського суспільства до формування та реалізації регіональної політики; підвищити рівень громадянської культури і правової освіти населення області.

7. Термін проведення звітності: звіт про хід виконання Програми подається Івано-Франківській обласній раді щоквартально до 15 числа місяця, наступного за звітним кварталом, відповідно до поставлених мети та завдань.